

Ki a magyar?

Amíg különböző iratsomókból válogattam jogeseteket, melyeket ebben a fejezetben szándékozom egymás mellé helyezni, több irat is eszembe juttatott egy könyvcímet. Sok könyv maradt meg az emlékezetemben, melyeket gyermekkoromban (vagy később) nézegettem könyvespolcokon; megjegyeztem a helyüket, a színüket, a címüket. Ezek között van Szekfű Gyula *Mi a magyar?* című könyve is. Az apám dolgozószobájában állt egy középső polcon, a legfelső sorban. Emlékeztem, hogy világosszürke és elég vaskos kötet, így a vörös betűs cím vízszintesen is ráfért a könyv gerincére.

Az évek során – különösen, ha nem kevés évről van szó – az ember néha egy kicsit elbizonytalanodik, amikor szembesül a kérdéssel, hogy a könyv az ismert vagy az el is olvasott könyvek közé tartozik-e. Amikor nemrég Becksereken utánanéztem, Szekfű Gyula könyvét pontosan ott találtam, ahol az emlékeim szerint állnia kellett. Amikor elővettem és belapoztam, az is világossá vált, hogy nem olvastam. Most olvasva látom – amit rég tudnom kellett volna –, hogy Szekfű Gyula nem írója, hanem szerkesztője a kötetnek (és az egyik tanulmány szerzője).

Kodály Zoltán tanulmányával kezdtem, majd Babits szövegét olvastam el (*A magyar jellemről*). Babits írásában az első alcím megismétli a kötet címét: *Mi a magyar?* A szöveget indítva, Babits kerületi, tapintgatja a kérdést: „*Különös kérdés, látszólag egészen egyszerű, valójában nagyon is bonyolult. Őszintén szólva, megérteni is nehéz, nem hogy felelni rá.*” Aztán néhány mondat után Babits így folytatja: „*Mi a magyar? Mit jelent ez a mi? Mit jelent a magyar, és mit jelent itt a kérdőjel? Próbáljuk elemezni. Nem azt kérdezzük, ki a magyar, hanem hogy mi a magyar. Hogy ki a magyar azt tudjuk magunkról, hisz mi vagyunk a magyarok. De mi az a magyar ami vagyunk?*”

A „mi a magyar?” kérdéssel összehasonlítva, Babits könnyen megválaszolhatóan tartotta a „ki a magyar?” kérdést. Voltak azonban évek események, melyek megzavarták azt az egyszerű választ, hogy „*tudjuk [...] hisz mi vagyunk a magyarok*”.

A Bánáti magyar történeteket folytatva, néhány jogesetről írnék, melyeknek a középpontjában – vagy esetleg a háttérben – ott lüktet a kérdés, hogy ki a magyar.

BAKSA ÁRPÁD SAJTÓPERE – A 12 106. SZÁMÚ AKTA

Levelek, névjegyek hátlapjára írt üzenetek
a német megszállás első éveiben

A Baksa-ügy 1942 szeptemberében indul. Bánát ekkor már több mint egy éve német megszállás alatt van. Ezalatt átrendeződnek a nemzetek és az emberek közötti viszonyok. A hovatartozás sorsokat határozhat és határoz meg. Vannak, akik rögtön célkeresztbe kerülnek, bár egy darabig nem világos, hogy hátrányokról vagy az életről van-e szó. De vannak félreeső közösségek is, melyeket – legalább egy darabig – elkerülnek a drámai történések. Ilyen környezetekben a rádió közlései még csak távoli hírek, továbbra is a helyi viszonyok vannak előtérben, és az emberek ezeknek a mozgását, változását látják inkább, mint a nagy történelmet. Találgatják, mondjuk, hogy kik is most a bánáti magyarok; és az egyik ismétlődő konkrét kérdés, hogy hogyan viszonyuljanak a helyi magyarok az új helyzetbe kerülő helyi németekhez. Nagypám irataiban sok levelet találok, melyek felvetik ezt a kérdést. Egy levél fénymásolatát csatolom a szöveghez. A levelet Kiss István írta 1940. december 14-én, tolmácsolva a Banatska Topola-i Gazdakör kérelmét, hogy kapjanak „egy kis felvilágosítást”. (Ma hivatalosan használható Banatska Topola magyar megfelelője, Töröktopolya. 1940 decemberében ez nem így volt. Kiss István a helyi szóhasználatot követi, mely magyar irányba fordul ugyan, de nem jut messzire. Így lesz „Banátcka Topola”.)

Banatcha Topola. 1940. XII. 14.

Tek Dr. Várady Imre Szenátor urak!

Petrovgrad

Tek. Szenátor ur: Ha nem lenne sértve egy pár ügyben önhöz mind a Jugoszlávi Magyarországi legfőbb bírósághoz fordulunk egy kis fölvilágosításért minék után itt Banatcha Topolyán nem sikerült a Gruffy Laro segéd jéröt meg választani. Jerönek az iteni Németseg egy akciót indított hogy öh kérnek ide hozáink egy Német Jeröt mert nekik joguk van rái. De úgy köcök hogy megír ráinkis vanak utalva mert mostmár felhírték benüket hogy támogassuk öhet hogy kapkassunk egy Német jéröt is egy magyar segéd jéröt. De mi jobszeretnek ért meg fordítva csinálni ha lehetne is vane egyáltalán jogunkra is volna aki pajárnna ere or alásva. Mert mi vagyunk 51. százalék magyarok is öh 49. százalék a németseg. Tehát fel kéjük a Tek. Szenátor urat hogy legyen síves nekün eben az ügyben teljes utbrán igazítást is fölvilágosítást adni hogy mit csináljunk és hogy egy általán paktáljunk a németsegel eben az ügyben vagyne.

Teljes tisztelettel és magyar szeretettel
Hün István: garda-höri elnök

12 Nem tudom, mit válaszolhatott a nagyapám. Kerestem, de nem találtam választ az iratok között. Idéznék még egy levelet, melyet Gergely Boriska írt a nagyapámhoz 1941. március 5-én. Ezúttal a levél hátlapján ott van nagyapám válasza is, 1941. március 6-i keltezéssel. Kézzel van írva a levél és a válasz is. Nagyapám akkor hetvenöt éves volt. Írógépet nemigen használt. Az a szokása alakult ki, hogy a válaszait leírja a levél hátlapjára – vagy esetleg külön papírra –, hogy az iratcsomóban megmaradjon a levél és a válasz is. Ez azt is jelentette, hogy kétszer írt le egy-egy levelet. Gergely Boriska íróő Észak-Bánátból (Törökkanizsáról) írja a levelét, és közli a nagyapámmal, hogy elkészült a Szobor című könyvének kézírata, mely „községünk forradalom utáni éveit tükrözi”. Kéri nagyapámat, hogy segítsen abban, hogy minél többen vásárolják meg a könyvet. Nagyapám válaszában gratulál a könyvhöz, és ezt írja: „Tudom előre is, hogy úgy a jelzett

téma, mint az író ismert tolla nagyélményű olvasmányt jelent mindannyiunk számára”. Ezután kéri, hogy az előfizetők sorába „rajtam kívül vegyék fel az elnökletem alatt működő Petrovgrádi Magyar Közművelődési Egyesületet” is.

Gergely Boriska levelében van három mondat, melyet külön idéznék. Ezekben a mondatokban azt magyarázza, hogy magyar-e. „Arra nem akarok gondolni, hogy a vallásom akadály legyen. Magyar író vagyok az is maradok amíg élek még akkor is ha megcsúfolnak, megtagadnak. Letagadni nem lehet. Ehhez már túl sokat voltam magyar író, szerzett jogaim vannak.”

E levél egy barna iratcsomóban van, melynek a fedőlapjára a nagyapám azt írta: „Magyar Ügyek”. Ugyanebben az iratcsomóban van – sok más irat és levél mellett – Borsodi Lajos két névjegye és a névjegyek hátoldalára ceruzával írt üzenetek. Borsodi Lajos is bánáti magyar író. Nagyapámnak barátja volt, fia, Borsodi Ferenc az apámnak osztálytársa és közeli barátja. A kézírás nehezen olvasható, ezért a fénymásolat mellett közlöm a gépelt szöveget is.

DR. BORSODI LAJOS

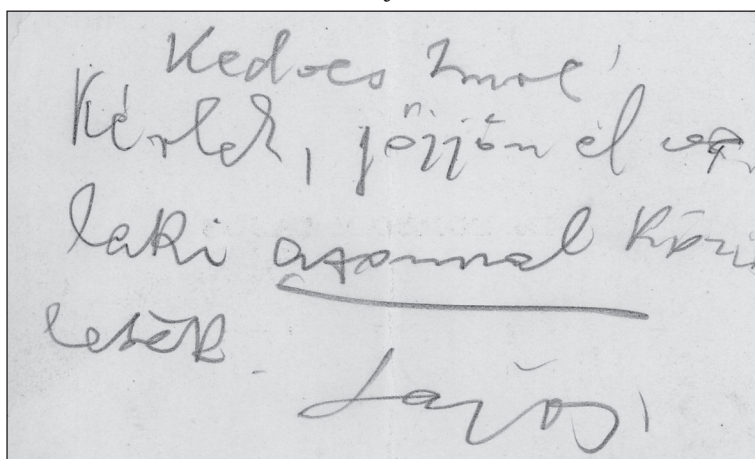
Kedves Imre!
Lejtsd meg, ha lehet, tedd meg Gizi képműveit
amit él, mert először
lelki tükörben tényleg mi
serejesek vele. Otthol Lajos

Az első névjegy hátoldalán ez áll:

„Kedves Imrém!

Légy szívés, ha lehet, tedd meg Gizi húgomnak, amit kér, mert közvetlenül nekem teszel szívességet vele.

**Ölel
Lajos”**

És a másik névjegyen:

„Kedves Imre!

Kérlek, jöjjön el valaki azonnal közületek.

Lajos”

Valószínű, hogy ezeket az üzeneteket Borsodi Lajos már a fogolytáborból írta a kabátzsebében maradt névjegyekre, mert nem volt mi másra írjon. Az üzeneteken nincsen dátum. A szövegek rövidek, és ezt valószínűleg nem csak a névjegy mérete magyarázza. Mindkét szöveg inkább jelzés mint közlés. Lehet, hogy egy látogató csempészte ki ezeket az üzeneteket, nem lehetett biztosra venni, hogy nem kerül az örök kezébe. A feszültség néhány szóban is kifejezésre jut. Nem hiszem, hogy korábbi levelezésük során, akár Borsodi Lajos, akár a nagyapám használták volna az „azonnal” szót – különösen nem aláhúzva. Az üzenetek lényege tulajdonképpen segélykérés. A „valaki közületek” természetesen a nagyapám lehetett, vagy a (szintén ügyvéd) apám. Nem tudom, hogy Borsodi húga pontosan mit is kérhetett. Családi beszélgetések során többször hallottam Borsodiék sorsáról, hogy nagyapám és az apám is segíteni próbáltak, részsikerek is voltak (szabadon bocsátás egy időre), de a végén Borsodi Lajos és Ferenc is elkerültek Becskerekéről, és zsidótáborban veszítették életüket. Így végezte életét Gergely Boriska is.

Bori Imre könyvei – és más irodalomtörténeti tanulmányok is – bánáti (vagy vajdasági, vagy jugoszláviai) magyar íróként tarják számon Borsodi Lajost és Gergely Boriskát is. Ehhez nem kell és nem is lehet sokat hozzátenni. Talán azt mondanám csak, hogy mint kisebbségnek nem volt és nincsen elemibb problémánk annál, hogy kevesen vagyunk. Ezt a problémát nem lehet kirekesztéssel megoldani.

És közben a sajtóper...

Baksa Árpád és Dániel Gy. László sajtópere tükrözi a negyvenes évek első felének hevültségeit, bár valójában nem kötődik az új sorsfordulathoz. A történelmi vihar sok mindent felkap és továbbvisz, így a jog látókörébe és hatáskörébe is sok minden sodródik, nem csak létfontosságú igazságok és igazságtalanságok. A hevület szimbólumai pedig nemcsak főterekre kerülnek, hanem eljutnak ebédlők almáriumaiába is (vagy azért, mert a háziak értették, hogy miről volt szó, vagy azért, mert nem értették).

A mindenre kiterjedő jelképek színezetet adnak hagyományos szóváltásoknak is. Emlékszem egy jelenetre az ötvenes években a becskerekai Kereskedelmi Középiskola tánctermeiben. Egy ismerősöm felkért egy sokak által (engem is beleértve) csinosnak tartott lányt, akinek koromfekete haja volt (festette?), de a lány visszautasította. Erre az ismerősöm lekurvázta, a lány pedig úgy tromfolt vissza, hogy lefasisztázta az elégedetlen kezdeményezőt.

1942. szeptember 15-én Dániel Gy. László cikket jelentetett meg a *Torontálban*, *Névelemző magyar* címen. Az iratcsomóban ott van a cikk magyar eredetiben és szerb fordításban is. A bevezető mondatok után az író közli, hogy egy „bánáti lelki nyomorultat” kíván bemutatni. Dániel Gy. László lendületesen ír. Ezt mondja: *„A magyar nemzet egy ezeréven át bizonyította be, hogy nagy és legyőzhetetlen harcos, mi bánáti magyarok is vitézül és méltóan a magyar nemzet hírnevéhez kell, hogy védelmezzük ezt a frontot.”* Előtte leírja: *„A nagy történelemcsináló úgy rendelte, hogy huszonhárom éves trianoni rabság után népcsoportunk nagy szövetségesünk védelme alatt várja meg a háború végét, és sorsunk, jövődönk végleges elrendezését.”* Ezt követi egy szintén lendületes, de óvatosabb mondat, mely szerint a bánáti magyarok esetében a Mindenható úgy rendelte, *„hogy mi ne puskával a kezünkben, hanem ásóval-kapával és tollal harcolunk a magyar nemzet feltámadásáért...”*. A bevezető bekezdések után következik a sajtóper serkentő vád, mely egy „informátor” közlésén alapul. Az informátor nem lett megnevezve, és nem lett megnevezve a vád célpontja sem, de sokan felismerték, hogy kire vonatkozhat az állítás. A cikk szerint: *„Informátorunk elmondotta, hogy*

Dél-Bánátban akadt egy elfajzott magát még mindig magyarnak merészelní mondó, lelki nyomorult, aki nem azokat a magyarokat akarja egy táborba gyűjteni, akik úgy érzik, hogy magyarok! Akinek nincs szüksége mindazokra, akik könnyhullajtva éneklík

*Áldjon vagy verjen a sors keze
Itt élned s meghalnod kell.*

Hanem neki csak olyan magyarokra van szüksége, akiknek magyar neve van. Hogy melyik a magyar név, azt ez a lelki torzszülött akarja megállapítani, mert olyan magyar nyelvtant még nem írtak, melyben erre szabály volna!”

Az írása végén Dániel Gy. László követeli, hogy az illetékes DMKSZ-fiók elnöke vegyen fel jegyzőkönyvet, hallgasson ki minden fültanút, és utána pedig „*ha beigazolódott a vád, közösítsük ki sorainkból és keressünk számára egy helyet a tébolydában, hogy beteg lelke gyógyulást nyerjen*”.

Dániel Gy. László radikális személyisége volt a becskereki újságírásnak. Gimnazistakoromban még sokszor hallottam a nevét (idősebbek társaságában). Volt, aki „heves”-nek tartotta, volt, aki inkább a „mértéktelen” vagy „kötekedő” jelzővel illette. A szüleim egyik ismerősnoje, eljátszadozva a középső Gy-vel, Dániel Gyanús Lászlóként emlegette. A *Torontál*ban megjelent írás kíméletlen hangvétele elsősorban az írón múlott, de hozzájárulhatott az a körülmény is, hogy abban az időben semmi sem volt túl hangos.

A sajtópert Baksa Árpád református lelkész indította az apám ügyvédi segédletével. Baksa Árpád akkor harminchárom éves volt, az apám harminc. Amint az iratokból látom, az apám egyezség felé próbálta irányítani a feleket. Annak is van nyoma, hogy Dániel Gy. László is tett egy kísérletet. Miután megjelent a cikk – és miután a visszhangok is ismertté lettek – Dániel Gy. László levelet ír Baksa Árpádnak „Mélyentisztelt Baksa Úr” címezzel. Ebben a levélben négyszemközti találkozáot javasol, és azt írja: „*Mindent el lehet intézni ha az ember akarja.*” Hozzáteszi, hogy családi nehézségek miatt nem tud rögtön elutazni Pancsovára, de kész oda utazni. Ezt a levelet Baksa Árpád 1942. október 25-én továbbította az apámnak, hozzáírva, hogy a levél egy héttel korábban érkezett, és hogy Dániel Gy. László azóta nem jelentkezett. Kísérlet történt arra is, hogy egy helyreigazítás oldja meg a dolgot. Ez meg is íródott, de a *Torontál* nem közölte, azzal a magyarázattal, hogy egyrészt Dániel Gy. László cikkében nem említi Baksa Árpád nevét, másrészt elfogadhatatlan a helyreigazítás hangneme. (A helyreigazítás szövege nincs az iratok között. Így nem lehetek benne egészen biztos, hogy ki írta. Vélhetően Baksa Árpád fogalmazta és küldte közvetlenül a *Torontálnak*.) Ezután eljárás indul a *Torontál* ellen is.

A magánvád keltezése 1942. november 6. Ebben fel vannak sorolva Dániel Gy. László állításai. Baksa szerint világos, hogy – bár név szerint nem említi – a szerző rá célzott. Ezt bizonyítja a hivatkozás Dél-Bánátra, és továbbá a szerző nem is tagadja, hogy róla írt. A magánvád felhossa, hogy Baksa 1942. június 6-án tartott egy előadást az asszimilációról, de sem ebben az előadásban, sem máskor nem mondta, hogy nem ismeri el magyaroknak azokat, akiknek idegen nevük van. A vádirat megnevezi a rágalom vélt indítékát is. 1942 nyarán egy ellenzék alakult a DMKSZ vezetőségével szemben. Baksa Árpád ehhez az ellenzékhez csatlakozott, és ezért akarják őt lejártni.

1942. november 6-án lett beadva a *Torontál* elleni kereset is. Ebben Baksa Árpád a helyreigazítás közlését és a perköltségek megtérítését kéri Mara Jenőnéől, a *Torontál* felelős szerkesztőjétől.

Egy előrettekintés – Mara Jenőné és a *Torontál* két és fél évvel később

Mara Jenőné nevét több más iratban is látom, de ezekben az apám őt képviselte, és nem az ellenfelét. Több eljárás a GLOBUS nyomdához kötődik, melynek Mara Jenőné társtulajdonosa volt. Irodánk sokáig vásárolt a GLOBUS nyomdától papírkészletet.

Štamparija
»GLOBUS«
Petrovgrad

Petrovgrad, 17. decembra 1945.

DR. VÁRADI JÓZSEF ügyvéd

RAČUN

Petrovgrad

	DINAR
500 drb 8 ^o és 500 drb 4 ^o levélpapír	400.--
2250 " irodai nyomtatvány	250.--
500 " levélpapír és 500 drb boríték	295.--
2 " bélyegző	100.--
4 " könyv kötese	200.--
Összesen dinár	1245.--

ТАКШНА МАРКА

ОДОБРЕНО

ŠTAMPARIJA
GLOBUS
PETROVGRAD

Van egy büntetőper is, mely Mara Jenőné ellen indult 1945-ben, és ennek komolyabb a tétje, mint Baksa Árpád sajtóperének. A két per között csupán két és fél év telt el.

Mara Jenőné 1945 januárjában tartóztatták le. Január 21-én, vasárnap, még csak találgattak. Nagypám naplója szerint: „*Hírlík, hogy Maránét is Újvidékre vitték volna.*” Aztán egy nappal később, 1945. január 22-én, már ezt jegyzi fel a nagypám: „*Maráné sorsa iránt városszerte általános a részvét. Magyaréknál vendégségben volt, onnét vitték el, könnyebb látogató ruhában s így otthonról takarót, meleg ruhát nem vihettek magával.*” 1945. április 23-án a Bánáti Katonai Körzet Katonai Bírósága ítéletet hoz. Mara Jenőné, a *Torontál* társtulajdonosát és felelős szerkesztőjét három év kényszermunkára ítélték, emellett tíz évre megvonták a „polgári becsületét”, és elkobozták minden vagyonát.

Az ítélet szerint a vádlott bevallotta, hogy elkövette, amivel terhelték. Az indoklás azzal indul, hogy Mara Jenőné bevallotta, hogy a megszállás kezdetén az újság megváltoztatta a nevét, és *Híradóból Torontál* lett. Nem tudom, hogyan helyezzem el ezt a megállapítást. A *Torontál* a leghosszabb életű napilapunk. 1871-ben indult, 1930-ig a *Torontál* nevet viselte, 1930-ban megváltoztatta a nevét, és *Híradó* lett. A szerkesztőség és szerkesztőségi politika nemigen változott. Aztán 1941-ben visszatért az eredeti elnevezéshez. Egyik elnevezésben sem érzek semmilyen fasiszta vagy antifasiszta mellékzöngét. Vajon irredentizmust érezhetett-e az ügyész egy olyan földrajzi régió elnevezése mögött, mely az első világháború óta már nem közigazgatási egység? Ez is erőltetettnek tűnik, különösen ha figyelembe vesszük, hogy a jugoszláv/szerb államban, 1930-ig, szintén *Torontál* volt az újság neve. Egyébként, a családi iroda iratait böngészve, kezembe került a *Torontál* (azaz akkor *Híradó*) egy rendkívüli kiadása. Ezt is Mara Jenőné jegyzi (Kelemen Jánossal együtt). A kis formátumú különszám 1933. május 19-én, pénteken jelenik meg, Borsodi Lajos 50. születésnapja alkalmából. A címe „Borsodi Lajos jubileumi szám”.

A becskereki történetek gyakran összetalálkoznak. Arról a Borsodi Lajosról van szó, aki tíz évvel később gyűjtőtáborból juttat el a nagypámnak üzeneteket névjegyek hátlapjára írva. A különkiadás újra közli Borsodi Lajos első versét, mely 1903. december 30-án jelent meg a *Torontálban*. Az

ünnepeltet köszöntő szöveg ezzel a mondattal zárul: „*Engedjék meg ennek az újságnak – amelynek hasábjain elindult – hogy elsőnek üdvözölje a jubiláns és szívvel kívánja, hogy e lapban valaha ugyanolyan, boldogságtól túlárado szívvel olvashassa unokája első versét, amelyen izgalommal olvasta saját ifjúi »eltévélyedésének« rímbe fakadását harminc évvel ezelőtt.*”

A különkiadás hátlapján a következő reklámondat áll:

„**Nem az a kérdés**

Mi lesz a világ sorsa

Hanem, hogy előfizetője-e a **HIRADÓ**-nak

És nyomtatványait a **GLOBUS** nyomdában rendeli-e.”

A dolgok másként alakultak. Brutális módon lett megakadályozva, hogy teljesüljön a köszöntőszöveg zárókívánása. Borsodi Lajossal együtt fiát, Ferencet is halálba hurcolták, unoka nem született. A filozofikus reklámondatot pedig nem igazolták a későbbi események.

Visszatérve a Mara Jenőné elleni ítélet indoklására, a bíróság elmondja még, hogy a *Torontál* fasiszta lap volt, tudósított hivatalos fasiszta eseményekről, ellenségesen viszonyult a népfelszabadító mozgalomhoz, és a német propagandára támaszkodott. Az indoklásban csak egy konkrét példa van. Eszerint a *Torontál* „félrevezette a tájékozatlan nyilvánosságot a német gonoszítottakkal kapcsolatban, mint például a kátyúi erdőben elkövetett gyilkosságokkal kapcsolatban, azon igyekezve, hogy ezeket a testvéri Szovjetunió számlájára írja...”.

A *Torontál* nem volt antifasiszta lap. Azt hiszem, fasiszta lapnak sem mondható. Ahhoz, hogy pontosabban jellemezzük, több számot kellene elolvasni, mint amennyit én ismerek. A kátyúi erdő ügyében viszont ma már nem vitás, hogy nem az ügyésznek és nem a bíróságnak volt igaza.

Az iratsomóban van egy papírlap, kék ceruzával írt szöveggel mindkét oldalán. Nincsen rajta sem címzés, sem dátum, az sem biztos, hogy a teljes szöveg maradt-e meg, vagy volt még egy oldal. A szövegből egyértelműen kitűnik, hogy Mara Jenőné írta, és világos az is, hogy fogságban volt, amikor a szöveget fogalmazta. Ha nem levélnek, talán feljegyzésnek nevezhetném, melyet az apámnak továbbított, és melyben leírja azt is, amit az OZNA [Odeljenje za zaštitu naroda, azaz Népvédelmi Osztály – gyakorlatilag titkosrendőrség] előtt mondott a kihallgatás alatt. A szöveg ezzel a mondattal indul: „*A felelősséget az újság miatt minden áron rám akarják tolni.*” Ezzel kapcsolatban tudni kell, hogy Mara (Mayer) Jenő neves újságíró volt, csakúgy mint az apja, Mara (Mayer) Rudolf. Mara Jenő társtulajdonosa volt a *Torontálnak*. 1917-ben felelős szerkesztője is lett, és ezen a poszton maradt 1931-ig, amikor is negyvenhárom éves korában tüdőbajban elhunyt. Ezután több felelős szerkesztő váltotta

egymást, a háború küszöbén újabb váltásra volt szükség, de mivel nem találtak megoldást, Mara Jenőné vette át ideiglenesen a posztot. Ez az ideiglenesség eltartott. Mara Jenőné nem volt újságíró, és nem is vált azzá, amikor megörökölte a férje tulajdonrészét – akkor sem, amikor ő lett a felelős szerkesztő. A feljegyzésben ezt írja: „*Én személy szerint soha újságíró nem voltam, soha egy szót nem írtam a lapban – semmiféle újságíró szövetségbe nem voltam...*”. Magyarázza még, hogy: „*A nevem azért van a lapon, mert Sebort a németek nem engedélyezték, mert nem volt idevaló állampolgár.*” Leírja, hogy felmerült mint lehetőség Dániel Gy. László is, de ő „*a lapnak erkölcsileg is ártott volna*”. Mara Jenőné leírja, hogy ezt Újvidéken az OZNA-n is elmondta, mint ahogy elmondta azt is, hogy a *Torontál* inkább a helyi dolgokkal foglalkozott, mint a „nagy politikával”; politikai cikkeket csak Dániel Gy. László írt. Benne van a szövegben az is, hogy „*a lap mindig a kormány után járt – másképp nem lehetett volna fenntartani*”. A feljegyzés említi, hogy miután Újvidékről visszahozták (feltehetően Becskerekre), egy „*Zemba nevű islednik*” [nyomozó] csak az OZNA előtt rögzített adatok iránt érdeklődött. Nem hallgatták ki. Feljegyzésében Mara Jenőné javasolja azt is, hogy jó lenne, ha a magatartásáról nyilatkoznának az alkalmazottai.

Ezt az apám meg is szervezte. Az iratcsomóban ott van egy nyilatkozat fogalmazványa magyarul és szerb fordításban, rajta egy piros ceruzával írt megjegyzés, hogy a nyilatkozat aláírásgyűjtés céljából 1945. március 16-án lett kiküldve. Feltételezem, hogy sikerült az aláírásokat összeszedni. Az egyszerű és időálló megjegyzések mellett, melyek szerint Mara Jenőné „*korrekt és baráti magatartást tanúsított munkásaival szemben*”, és „*tiszteletben tartotta a kollektív szerződéseket*”, a nyilatkozatban ott áll az is, hogy a munkásaival együtt „*szociális munkaközösségben dolgoztak*”. Nem hiszem, hogy annak idején a *Torontál*-ban bárki is „szociális munkaközösséget” látott volna. Inkább arról lehet szó, hogy a nyilatkozat szövege igyekszik az új pozitív képletek nyelvére lefordítani azt a tényt, hogy Mara Jenőné rendesen bánt az alkalmazottaival. A végén persze ott áll az S.F.S.N. is, azaz halál a fasizmusra, szabadság a népek.

Nagyon nehéz átjárót találni az ítélet és Mara Jenőné elmondása között. Persze normális körülmények között az ítélet érdemel hitelt és nem a vádlott valóságlátása. De a hitelességnek az is feltétele, hogy az ítélet szerves kapcsolatban legyen a világgal, melyben a jogsértést (vagy vélt jogsértést) elkövették.

A Baksza-perben a tények és vélemények egy azonos világon belül alakulnak, és kontextusban maradnak a fondorlatok és az ostobaságok is. A büntetőper időben nincsen igazán távol a vélt bűncselekménytől, de köz-

ben korszakváltás történt, korábbi epizódok, mondatok, magatartások más keretekbe kerülnek. Nemcsak arról van szó, hogy bűnné válik, ami korábban nem volt az – mert az természetes, hogy büntessenek olyan gonoszteket, melyeket a fasiszta hatalom nem tartott büntetendőnek. Viszont az érdeklődést, elemzést nem helyettesítheti elhatárolódás. Ha arról van szó, hogy kapjon-e börtönbüntetést Saci néni, akkor nem maradhat látóköron kívül, hogy ki is volt a Saci néni. Attól, hogy a fasizmus elítélendő, még nem válik feleslegessé annak a megállapítása, hogy mi is történt pontosan, és kinek róható fel, ami történt. Egy felelős szerkesztő nem csak lelkes (fasiszta vagy antifasiszta) újságalkotó lehet. Akkor is, ha elvetendő múltként van osztályozva a polgári világ, a büntetőbíróóság látóköron belül kellene hogy maradjon az a tény, hogy egy családi üzlet folytatásáról van szó, és ez érdekelte Saci nénit, nem az újságírás. Az ítélet figyelembe vette ezt a védekezést, de nem tartotta relevánsnak. Igaz, Mara Jenőné felelős szerkesztő volt, és a felelős szerkesztő felel. De ha büntetőjogi felelősségről van szó, akkor fontos a felelősség mértéke is (feltéve, hogy van miért felelni). Ha a fő vétek az, amit a *Torontál* Katyínról írt, akkor esélyt kellene adni, hogy arról is folyjon vita, hogy mi is történt Katyínbán. Ez persze elképzelhetetlen volt 1945-ben a Katonai Bíróóság előtt; ez nem ténykérdés volt, hanem az igaz hit próbaköve. (Igaz, valószínűleg a *Torontál* újságírója is inkább hitekhez és előítéletekhez igazodott.)

Az ítéletben megemlítik, hogy a *Torontál* „bandának” nevezte a népfelszabadító mozgalmat, valamint „lealacsonyította” Sztálin marsallt, Rooseveltet és Churchillt, de nem azonosították a mondatot, sőt a cikket sem, ahol ezek a minősítések előfordulnak – így például azt sem tudni, hogy milyen szavakkal történt a „lealacsonyítás”. A Baksa-sajtóper irataiban olvasom azt a *Torontál*-ban megjelenő mondatot (Dániel Gy. László írásában), mely szerint: „*A nagy történelemcsináló úgy rendelte, hogy huszonhárom éves trianoni rabság után népcsoportunk nagy szövetségünk védelme alatt várja meg a háború végét, és sorsunk, jövőnk végleges elrendezését.*” Ezt valóban „megszállóbarát” mondatnak nevezhetnénk. Nem tudom, hogy ez a mondat szerepelt-e azok között a mondatok között, melyek a „fasiszta propaganda” minősítést indokolták. Kissé talán enyhíti a dolgok életét, hogy ugyanabban a szövegben a cikkíró (ismét az Istenre hivatkozva) arról is értesít, hogy mi, bánáti magyarok „*nem puskával a kezünkben, hanem ásóval-kapával és tollal harcolunk a magyar nemzet fel-támadásáért...*” Az ítéletben egyetlen mondat sincs idézve, sőt konkrét cikkekre sincs hivatkozás, kivéve a Katyínról szóló cikket. Feltételezem, hogy Zemba és a többi nyomozó nem tudott magyarul. Lefordítottak egyáltalán néhány cikket? A Baksa-sajtóperben látom, hogy igen, de a

Mara Jenőné ellen folytatott büntetőperben ennek nem látom nyomát sem az ítéletben, sem más iratokban. Fel lehetne tenni a kérdést, hogy a „nagy szövetséges”-t dicsérő mondat az adott szövegben fasiszta propagandának minősíthető-e, vagy csak fontoskodó hőzöngésről van szó. De az ítélet nem foglalkozik konkrét mondatokkal.

Míg írom ezt a szöveget, felmerül bennem, hogy nem vagyok-e részrehajló (Saci néni javára). Nem tudom, milyen lenne a véleményem, ha nem ítélik el három év börtönre és kényszermunkára. Egyébként személyesen nem emlékszem rá. Igaz, hogy többször volt a házukban névnapokon, születésnapokon, amikor már én is ott voltam, talán üdvözölt is, mint kisunokát, de ezeket a (valószínű) találkozásokat nem tudom felidézni. Emlékszem viszont, hogy gimnazistakoromban többször és rokonszenvvel emlegették magyar és szerb társaságokban is. Ezt megjegyeztem. Sok szeretettel beszélt róla Öcsi fia és fiának amerikai felesége is, amikor kezdő jogász koromban találkoztam velük Londonban. A Saci néniről alkotott képet nemigen tudom az ítélet keretei közé illeszteni. Itt van az a mozzanat is, hogy mással nem vádolták, csak felelős szerkesztői mulasztásokkal, és ezen a ponton az ítélet inkább minősítéseket tartalmaz, mint ténymegállapításokat. Igaz viszont, hogy feljegyzésében Mara Jenőné ezt is leírja: „*a lap mindig a kormány után járt – másképp nem lehetett volna fenntartani*”. El lehetne gondolkodni a szólásszabadság mellett az alkalmazkodás szabadságáról is. Valamennyire (de csak nagyon kevésbé) lehet alkalmazkodni a hatalomhoz úgy, hogy tisztességes maradjon a szabad gondolkodásnak, és anélkül, hogy ez a lap besorolásán számottevően változtatna. Aztán van ennél messzebb menő alkalmazkodás, melynek eredményeképp esetleg fenntartható az újság, de annak a jó hírneve már nem – de ez sem indokol még szükségszerűen börtönbüntetést. A német megszállás nem volt hajlékony. A *Torontál* nyilván figyelembe vette a cenzúrát. Hagyományai szerint nem volt németbarát lap, de feltehetően közölt a megszállás alatt írásokat, melyek a német megszállók álláspontját tükrözték. Biztosan voltak kommunistaellenes írások is, és ezúttal nem csak alkalmazkodásról lehetett szó. Közben tény, hogy Jugoszláviában éppen a kommunisták voltak a fasiszmus legfőbb ellenfelei. Ügyvédi ingert követve leírnám, hogy az Amerikai Egyesült Államok is támogatta a fasiszta Francót a kommunizmussal szemben. (Viszont, ha a másik oldalról is folytatjuk az ügyvédi fonalat, az is igaz, hogy az Egyesült Államok harcolt Hitler ellen – és a *Torontál* nem.) A Saci néniket jóval nehezebb elhelyezni a történelemben, mint mondjuk egy Rooseveltet vagy egy Hitlert.

Az ítéletről az apám 1945. április 28-án írt levelében számol be Mara Öcsinek. A levelet Londonba küldi. Az iratcsomóban ott van a levél gé-

pelt másolata. (Mara Öcsi és Miki – azaz Jenő és Miklós – Mara Jenőné fiai voltak, és Mayer Rudolf unokái. Ők már korábban úgy látták, hogy Londonban nagyobb biztonságban lehetnek. Előtte egynéhány évig Pesten éltek.) A levél így indul: *„Kedves Öcsim! Három nappal ezelőtt meghozták az ítéletet Édesanyád ügyében. Az ügyész a vádat arra alapította, hogy a lap, melyet Édesanyád mint felelős szerkesztő jegyzett, fasiszta propaganda szolgálatában állt.”* Az apám arról is ír, hogy milyen állapotban is van a Saci néni: *„Édesanyáddal az ítélet kihirdetése után beszélhettem. Súlyos napokat élt át, idegileg megviselte az eljárás lefolytatása, – de határozottan az volt az impresszióm, hogy a lelki krízisen túl van.”* A folytatásban az apám közli, hogy *„Édesanyádat az egész idő alatt kivételes bánásmódban részesítették. Szeretetreméltó kedves modora mindenütt barátokat szerzett.”* (Úgy látszik, a börtönőrök között is.) A levél utolsó bekezdésében ez áll: *„Édesanyád külön lelkemre kötötte, hogy értesítselek, hogy se Te, se Miki, ne jöjjetek most haza.”*

Az iratcsomóban ott van még egy nagy boríték, benne egy kézzel írt vagyoni leltár, és ennek géppel írt szerb fordítása. Feltételezem, hogy a vagyonekbozás kapcsán készült a leltár. A lista végére írt megjegyzésekből ki lehet következtetni, hogy a listát Mara Jenőné édesanyja, Milassin Kálmánné (Náni néni) állította össze, aki közös háztartásban élt a lányával. A cél az lehetett, hogy felsorolja azokat a vagyontárgyakat, melyek az ő tulajdonát képezik, és melyekre nem terjed ki az elkobzási parancs. Leírta például, hogy a nagy kredenc, a kis kredenc, a bennük lévő felsorolt dísz tárgyak, a szervizasztal és a székek az ebédlőben Mara Jenőné tulajdonát képezik, de ezzel szemben a kétajtós szekrény és egy sor más bútortárgy a Náni nénié – amit „sok barát és ismerős is bizonyítani tud”. Illusztrációként a kézzel írt listának azt az oldalát közlöm, amelyik a legolvashatóbbnak tűnik. Ennek a címe: *Ruhák*. (Feltehetően a Náni néni ruháiról van szó.)

Ruhák

2	Téli kabát				
2	Tavaszi rövid kabát fekete				
1	Kisasszony selyem kabát				
1	rovió				
1	nyári rövid kockás				
1	nyári nyári ruha				
1	nyári rövid - drap & nyári				
1	Fekete selyem ruha				
1	Fekete rövid selyem & nyári				
1	Fekete rövid ruha - fekete fehér pelyhes				
1	nyári rövid fehér & nyári ruha pelyhes				
2	Flanel blúzok 1 világos 1 sötét				
2	Intés				
1	nyári fekete nyári nyári beleszál rövid				
1	nyári frakcsos ruha				
1	Fekete fehér apró pelyhes selyem ruha				

Az ítélet után további próbálkozások következnek. Látom, hogy 1945. július 13-án az apám levelet ír Mara Jenőnének „Kedves Saci néni” címmel. A levélből kiderül az is, hogy Mara Jenőné akkor börtönben van. A levélben közli az apám, hogy „néhány nappal ezelőtt” egy kegyelmi törvény jelent meg, mely alapján kérni lehet a kiszabott büntetés elengedését, illetve leszállítását azok részére, akiket katonai bíróság vagy más új jugoszláv bíróság ítél el. Pontosabb magyarázatért mélyebbre kellene ásni a jogtörténelemben, de minden valószínűség szerint az új bíróságok munkája nem csak diadalérzetet keltett. Feltehetően többen úgy láthatták az új hatalomban, hogy a háborúhoz túl közeli légkörben formálódó ítéletek közül több túllőtt a célon. A felülvizsgálás kompromittálhatta volna az új hatalmat, a kegyelem nem. Az apám mindenesetre azt javasolta, hogy adjanak be kegyelmi kérvényt.

Saci nénit többször emlegették gyermekkoromban. Úgy emlékszem (és ezt a megmaradt levelek is valószínűsítik), hogy viszonylag rövid ideig volt börtönben, és utána még egy ideig „társadalmilag hasznos munkát” kellett végeznie. Eligazításul szolgálhatnak nagyapám naplójegyzetei. 1946. január 20-án ezt jegyzi fel: „Vasárnap. Tegnap látogatóban volt Manojlovits Todos. Rábírtam s együtt mentünk Mara Saczinak névnapjára gratulálni. Most egy éve épp névnapja (Sarolta) előtti napon, ott volt Juhász Piriéknél látogatóban, amikor felkereste két partizán s a börtönbe hurczolták. Névnapját ott

ülte meg. Elítélték nemzetbecsület elleni vétségért 3 évre. Elvitték Mitroviczára, onnét meglepetésszerűen valamiképp hazakerült, s most itthon rója le büntetését olyképp, hogy a Messinger intézet tanító osztályában irodában van elfogatva, de étkezni és aludni haza mehet özvegy anyjához Nánihoz. A közben kibocsátott kegyelmi rendelet büntetése felét elengedte, úgy hogy még ½ évig kell kényszermunkára járni.”

Tehát a kényszermunkának egy emberségesebb változata jutott Saci néninek osztályrészül. A Messingerben dolgozott (feltehetően takarítónőként), olyanok közt, akik valószínűleg kímélték. Haza is járhatott. Lehet, hogy Todor Manojlović szerb író és a nagyapám otthon látogatták meg. A *Napló*ból az is kiderül, hogy a megjósolt további fél év kissé elhúzódott. (Az eredetileg kirótt három évet sikerült azonban két évre csökkenteni.) Egy másik (szintén vasárnapi és szintén névnapközeli) bejegyzés dátuma azt mutatja, hogy Todor Manojlović és a nagyapám látogatása után körülbelül egy évig tartott még a kényszermunka.

„1947.I.19 Vasárnap. Délben Józsival, Lórival meglátogattuk Maráné Saczit. Névnapja és emellett abból az alkalomból köszöntöttük, hogy a tegnapelőtti nappal kitöltve, felszabadult a két évi kényszermunka büntetésének hatálya alól, amelyre őt mint a Torontál napilap szerkesztőjét elítélte volt a népbírótság.”

Utána Saci néni neve megjelenik a *napló*ban azok között, akik 1947. november 5-én eljöttek a nagyapám névnapjára. 1947. november 5-e után is rendszeresen ott van a neve a látogatók listáján. 1955-ben hagyta el Becskereket. A *napló* 1955. október 17-i bejegyzése szerint: *„E hét elején vett Becskerektől végleg búcsút Mara Jenőné.”* Öcsi (Jenő) fiához költözött Londonba.

Belgrádi egyetemi éveim alatt Bencze Tibor szobatársam egyszer csomagot kapott Saci nénitől. Volt benne egy papírzacskó, melyen ez állt: Flying Bird (repülő madár). Sárga por volt benne, és találgattuk, hogy mire szolgálhat. A szobatársam szerint pudingpor lehetett. Ellenérveim nem voltak. A végén díszként használtuk a zacskót. Voltak egyértelműbb dolgok is a csomagban, ezeknek hasznát vettük. Évekkel később Londonban találkoztam Saci néni fiával, Mara Öcsivel, de nem kérdeztem meg, hogy mi is lehetett az a Flying Bird. (Lehet, hogy ő sem tudta.)

Vissza a sajtóperhez – nagy nehezen megoldás, a Magyar Tudományos Akadémia bevonása nélkül is

Mara Jenőné 1945 januárjában tartóztatták le. Alig több mint két évvel korábban még teljes lendülettel folyik a sajtóper és a vita, melyet Dániel Gy. László „nagy vita”-ként minősít. Ezt egy újabb írásában mondja, melyet

a vádirat kézhezvétele után, 1942. november 15-én közöl a *Torontál*ban. (Az iratok közé egy kefelevonat lett eltéve; azé az oldalé, melyen az írás megjelent. Nem egészen világos, hogy a dátum november 15-e vagy 16-a. Az írás mellett jobbra ott van egy értesítés a DMKSZ tagjainak, hogy hét-főn kolbászkiosztás lesz azoknak, akiknek a tagsági száma 1401 és 2100 között van.)

TORONTÁI Lg

**Nyílt levél Baksa Árpád
pancsovai református lelkészhez**

A „Torontál” szeptember 15-iki számában „Névelemző magyar” címen vezércikkem jelent meg. A cikkben arra célztam, hogy Dél-Bánátban akadt egy magát magyarnak merészelní mondó ember, aki arra vetemedett, hogy vegyelemezze a magyarok nevét.

Sokat beszéltek és sokat vitáztak a cikk fölött. Ki mondta a beszé-

ellen — még gondolatban sem — hanem kizárólag felsorolása azoknak az okoknak, melyek cikkem megírására készítettek.

Mélyen tisztelt Tiszteletes Ur! Ön engem beperelt rágalalmazásért és becsületsértésért. Azonban nem ezen van a hangsúly. Ebben a nagy vitában nem a cikk megírása a legfontosabb, a cikk kizárólag azért

D. M. K. Sz.
Beszerzési és Fogyasztási Szövetkezet
Nagybecskerek

Értesítés!
Hétfőn
kolbászkiosztás
1401—2100 tag. számig.
Szövetkezet nyitva van naponja
8—12 és 14—17 óráig.

Dániel Gy. László új szövegének címe: „Nyílt levél Baksa Árpád pancsovai református lelkészhez”. Lehet, hogy egyezségi kísérletről volt szó, de az írás nem hoz megnyugvást, nem igazán békés a hangvétele sem. A korábban megnyergelt érvek tovább ágaskodnak. Dániel Gy. László többek között ezt írja: *„Nem bántam meg, és sohasem fogom megbánni, hogy lelkiszegénynek bélyegeztem és bélyegzem ma is azt az embert, aki magát magyarnak merészeli mondani és névvegyelemzi a magyart. Ismét leszögezem, hogy ha van ilyen magát magyarnak merészelní mondó ember, úgy az vagy örült, vagy idegen zsoldban álló nemzetét árúbabocsátó sehonnani ember.”* Figyelmesen olvasva, észrevehetjük, hogy Dániel Gy. László most már nem állítja, hogy tényleg van valaki, aki ilyet mondott Dél-Bánátban, hanem feltételes módban beszél („ha van ilyen [...] ember”). Ez azonban nem igazán a megbékélés, még kevésbé a bocsánatkérés hangja. Nem hoz feloldást az sem, amit a szöveg folytatásában ír: *„Ön engem beperelt rágalalmazásért és becsületsértésért. Azonban nem ezen van a hangsúly. Ebben a nagy vitában nem a cikk megírása a legfontosabb, a cikk kizárólag azért íródott, hogy kiprovokáljam ki az igaz ember.”*

Sajtóperekben és egyéb szövegírói pengeváltásokban a szemben álló felek gyakran a „legfontosabb” vagy a „lényeg” mögött keresnek fedezéket – és a „legfontosabb”-ként, illetve „lényeg”-ként persze azt tételezik, ami nekik fedezéket nyújt. Dániel Gy. László szerint nem az „elfajzott lelki nyomorék” minősítés a vita lényege, nem is maga a cikk megírása a legfontosabb, mert ő ezt csupán azért írta, hogy kiprovokálja, ki az igaz ember. Ez a legfontosabb, és „ezen van a hangsúly”.

Elgondolkodva azon, hogy hogyan is alakulhattak a dolgok, Tom Stoppard angol drámaíró mondata jut eszembe, mely szerint „*amióta csak élek, azokra a kérdésekre várok, melyekre már előkészítettem a választ.*” (My whole life is waiting for the questions to which I have prepared answers.) A helyzet az, hogy voltak és lesznek újságírók, írók, politikusok és mások is, akiknek nincsen annyi türelmük, mint Stoppardnak. Ha valakivel az ihlet már közölte, hogy hogyan lehetne diadalmasan leleplezni egy magatartást, akkor nehéz kívárni, hogy ez a magatartás fel is bukkanjon. Valóban látványosan lehet cáfolni azt az álláspontot, hogy névelemzésre van szükség, és csak az a magyar, akinek magyar neve van. Ezt cáfolva, pazar módon lehet vegyíteni bölcsességet és maró iróniát, a poénok szinte maguktól alakulnak, a taps biztosított. De mit tegyünk, ha nem hangzik el az állítás, melynek ragyogó cáfolatát őrizzük a tarsolyunkban. Baksa Árpád talán mondhatott olyan mondatokat, melyek félreérthetőek voltak (különösen, ha másodkézből tolmácsolva halljuk őket egy „informátor” jóvoltából). Lehetett-e tovább várni?

Van egy olyan része is az 1942. november 15-én közölt szövegnek, mellyel nehéz nem egyetérteni. Dániel Gy. László szerint: „*A sajtópör csak arra lesz jó, hogy megállapítást nyerjen megsértettem-e Önt vagy sem és arra is jó lesz, hogy idegenek mulassanak rajtunk mert nem díszmagyarban, hanem szennyes lengemagyarban fognak látni bennünket.*”

Nem tudom, kit értett a cikkíró az „idegenek” alatt, de az bizonyos, hogy ez a sajtópör (és az általa felvert hullámok) nem öregbítették a magyarság tekintélyét a bánáti szerb és német polgártársak között.

Egy napra rá, hogy megjelent Dániel Gy. László második írása, 1946. október 16-án a vádlott ügyvédje, Evgenije Jocić egy válasziratot is bead. Ebben két fonalat követ. Az egyik fonal kiindulópontja az, hogy a rágalom és sértés a Sajtótörvény 52. szakasza alapján **szándékot** feltételez, márpedig Dániel Gy. Lászlónak nem volt és nem is lehetett szándéka rágalmazni és megsérteni Baksa Árpádot. Azért nem lehetett, mert amikor a cikkét megírta, még nem tudta, ki tartotta a beszédet Dél-Bánátban, csak később tudta meg Ambrózy Károlytól.

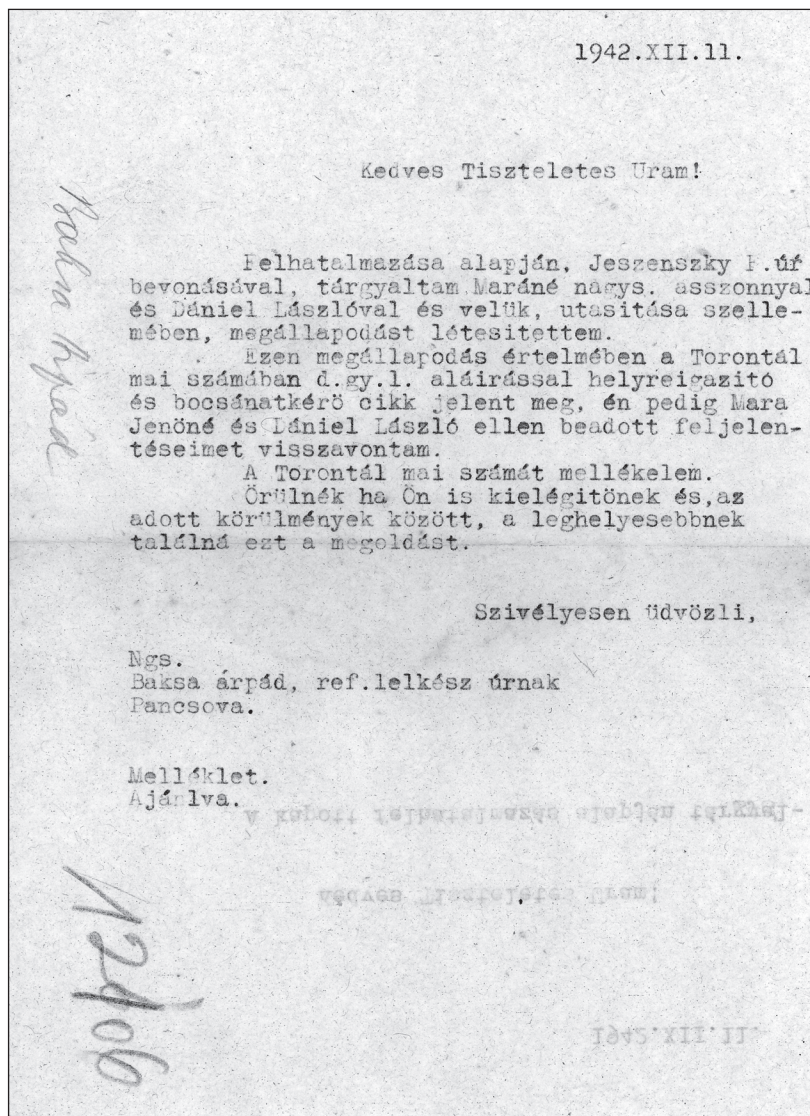
A gimnáziumban Ambrózy Károly némettanárom volt. Korábban neves sportoló is volt, 1924-ben részt vett a párizsi olimpiai játékokon mint diszkoszvető. Magunk között Öreg Ambrózynak hívtuk. Azért is, mert volt egy (akkor) fiatalabb Ambrózy tornatanárunk, de azért is, mert amikor az Öreg Ambrózy minket tanított, már nyugdíjban is lehetett volna. Úgy tudtuk, hogy megtagadták tőle a nyugdíjat, de engedték, hogy tovább tanítson. Megtörtént, hogy elkalandoztak a gondolatai, az is előfordult, hogy elbóbiskolt. Tekintélye volt, és a tekintély néha a jelenlétet is pótolja. Emlékszem, egyszer írásbeli dolgozatot írtunk, Ambrózy tanár úr pedig

csak ült a katedra mögött, nem sétált közöttünk, hogy ellenőrizzen, nem is nagyon nézett felénk. Ez persze esély is volt. Mellettem ült Bencze Tibor, aki szóról szóra lemásolta, amit írtam, tőle pedig Kaslik Péter másolt le mindent szóról szóra. Amikor Ambrózy tanár úr eredményt hirdetett, kiderült, hogy én ötöst kaptam, Bencze négyest, Kaslik pedig hármast. Bencze úgy érezte, hogy súlyos igazságtalanság történt, és – kissé óvatlanul – feltette Ambrózy tanár úrnak a kérdést, hogy hogyan lehet, hogy a Várady ötöst kapott, a Bencze négyest, a Kaslik pedig hármast, amikor szóról szóra ugyanazt a dolgozatot adták be. Ez kockázatos is lehetett, mert – ha csak nem puskáztunk, vagy másoltunk – nem tudhattuk, hogy a másik mit írt. Ambrózy tanár úr azonban nem ragadta meg ezt az alkalmat, hogy a konspiráció leleplezésével vágjon vissza. Valószínűleg fáradtság is lett volna egy szabálysértési eljárás dolgozatom másolás kapcsán. Ehelyett elmélázott, majd ezt mondta: „Tudom én, hogy ki mit tud...” Ebben maradtunk. Azóta majdnem minden megváltozott, beleértve a viszonylagos némettudásunkat is. Bencze évtizedek óta Németországban él, és ma sokkal jobban tud németül, mint én. Kaslik Kanadában él.

Visszatérve a sajtóperre, Jocić ügyvéd állítása szerint, amikor megjelent a cikk, Dániel Gy. László nem tudta, ki ellen irányul, így nem lehetett szándéka egy konkrét ember (Baksa Árpád) rágalmozása és megsértése. Nem old meg minden problémát, de nem érdektelen ez a jogi piruett. Evgenije Jocić büszke lehetett rá. A másik érvelési fonal azt igyekszik előtérbe helyezni, ami könnyen védhető. A válaszirat felteszi a kérdést, hogy helyes-e a névelemzés, valóban csak az-e magyar, akinek magyar neve van. Ha ez a kérdés, akkor persze Dániel Gy. Lászlónak van igaza. Nem ilyen egyszerű a helyzet, ha az a kérdés, hogy hibázott-e Dániel Gy. László, amikor egy „magát magyarnak merészelné mondó lelki nyomorulttról és torzszülöttről” írt, és ezt a személyt úgy írta körül, hogy Baksa Árpádra lehetett ismerni. Dániel Gy. László és Evgenije Jocić igyekeznek minél több hangsúlyt, teret és méltóságot adni annak a kérdésnek, hogy csak az-e magyar, akinek magyar neve van. Azt javasolják, hogy a bíróság diplomáciai úton tegye fel ezt a kérdést a Magyar Királyi Tudományos Akadémiának, valamint a pécsi Tudományos Intézetnek, mely kisebbségi kérdéseket tanulmányoz.

Ezeket a bizonyítási indítványokat a bíróság 1942. december 9-én elvetette. A tárgyalás 1942. december 11-ére lett kitűzve, de az utolsó pillanatban mégiscsak peren kívüli egyezség született. Az egyezség létrehozásában az apámat Jeszenszky Ferenc is segítette, aki 1943-tól a Bánáti Magyar Közművelődési Szövetség vezetője volt. Dániel Gy. László bocsánatkérő írást közölt a *Torontál*ban.

A szöveget most az apám levelével folytatom, melyben az eredményről tájékoztatja Baksa Árpádot:

Levelét apám azzal fejezi be, hogy reméli, Baksa Árpád is helyesnek találja az egyezséget. Az iratokban nincsen válasz. Feltehetően Baksa Árpád is úgy látta, hogy itt meg kellene állni. Az iratsomó barna borítólapjára ez van írva: Befejezve 1942. XII. 11.

Befejezésül megemlítem, hogy az eljárás, melyben azt feszegették, hogy ki is az igazi magyar, szerbül folyt. Német megszállás alatt.

2. ÉS MOST PONTOSABBAN: KI IS A MAGYAR, ÉS EBBŐL MI KÖVETKEZIK?

a) Lehet-e nem magyar névvel magyar iskolába járni?

Baksa Árpád (vélt) mondatai a névelemzésről, vagy „névvegyelemzésről” a per folyamán egy heves vita központjába sodródtak, annak ellenére, hogy senki sem állt ki a névelemzés mellett. Baksa Árpád egyértelműen cáfolta, hogy csak azt tartaná magyarnak, akinek magyar neve van. Dániel Gy. László szerint viszont, ha valakinek ez lenne a véleménye, az csak „elfajzott lelki nyomorult” lehet. Ennek a vitának volt egy háttere, mely 1942-ben még ott volt az emberek tudatában, indulatokat gerjesztett, és kihathatott a per heveségére is; ma ez gyakorlatilag eltűnt a köztudatból. Érzések maradtak. A sérelmek által gerjesztett indulatok – és előítéletek is – gyakran túléltek az emlékezést a konkrét sérelemre. Kollégáim és ismerőseim, akiknek most elmeséltem a sajtóper történetét, úgy látták, hogy a (hipotetikus) vita tulajdonképpeni tárgya magyarkodás. Létezik azonban egy azóta elfelejtett másik vetület is. A két világháború között Szerbiában (csakúgy mint Romániában) létezett egy szabály, mely „névelemzés”-ként híresült el. A jogszabálynak az volt a lényege, hogy nem járhat kisebbségi iskolába az, akinek a nevéből nem következik, hogy az adott kisebbséghez tartozik. Ez a szabály sok magyar család számára lehetetlenné tette, hogy magyar iskolába járassák a gyerekeiket.

Nagyapám iratai között több kérvényt, beadványt találok, melyekben a nagyapám és más kisebbségi vezetők (amint ez kötelességük is volt) kérték a hatóságoktól ennek a szabálynak az eltörlését. Ez végül valamilyen sikerrel is járt. De látok az iratok között leveleket, melyek azt mutatják, hogy a gyakorlatban a rendelet módosítása után sem szűnt meg a névelemzés. 1940. november 19-én Kiskároly János ír Topolyáról egy levelet a nagyapámnak, melyben a méltánytalan elbánás példáit sorolja. Leírja, hogy sehogyan sem ér véget a hatósági huzavona a topolyai Magyar Közművelődési Egyesület engedélyezése körül. Ugyanakkor, noha Topolyán csak tizenegy német él, „azoknak már régen meg lehetett alakítani [...] a Kulturbundot, pedig később kérték az engedélyt rá”. Hozzáteszi, hogy meg akarnak szüntetni egy magyar osztályt, arra hivatkozva, hogy kevés a magyar, pedig Topolyán „99% a magyar”. Kiskároly János szerint annak ellenére, hogy megszületett, nem tartják be a rendeletet, mely kimondja, hogy nem a névelemzés a döntő, hanem „az a magyar aki magyarul beszél az otthonában”. Sőt, „most a tanítók tízszeresen szigorúbban vegyelemeznek, sőt nem csak vegyelemeznek, hanem fenyegetnek...”

Nem tudom, ki volt Kiskároly János. Levelében valószínűleg keverednek a tények és az indulatok. Látok azonban az iratok között egy ügyet, mely konkrétan is mutatja, hogy a szabály eltörlése után is hoztak a hatóságok névelemzésre alapozott döntéseket.

1940 októberében Marecskó József (vagy Marečko József, vagy Josip Marečko – attól függ, hogy ki írja le a nevet) feketicsi polgár fordul a nagyapámhoz mint szenátorhoz azzal a panasszal, hogy a hatóságok nem engedélyezték, hogy a lánya magyar iskolába járjon. A Marecskó (vagy Marečko) szlovák név. Ez különösebb mélyreható névelemzés nélkül is kiderül. Mint ahogy nem igazán nehéz felfedezni, hogy a zágrábi jogi kar két híres és markánsan horvát érzelmű volt tanárának a neve milyen eredetű: az apát és a (szintén tanár) fiát is Andrassynak hívták. A nevüket két „ss”-sel és „y”-nal írták, éppen csak az „a” felett hiányzott az ékezet.

1940. október 9-én a bácstopolyai hatóságok eldöntik, hogy Marecskó József lánya, Marecskó Mária, nem járhat magyar nyelvű iskolába (harmadik osztályba). Marecskó József köteles a lányát szerb iskolába adni. Az indoklás igen rövid: *„Marečko Josip úr szlovák nemzetiségű, tehát gyermeke Mária nem járhat olyan osztályba melyben más nemzetiség nyelvén tanítanak.*

A kérvényen lévő 30 dináros okmánybélyeg szabályosan meg lett semmisítve.”

A megfogalmazás egy cseppet azt is sugallja, hogy a szlovák nemzetiség védelme a tét, mert az lesz tiltva, hogy Mária **más** (más mint szlovák) nemzetiség nyelvén tanuljon. Az adott esetben azonban nem valamilyen kisebbség védelméről volt szó. Nem tudom, hogy Marecskóék beszéltek-e szlovákul, viszont tény, hogy Feketicsen nem volt szlovák iskola. Így az ítélet rendelkező része meg sem lebegteti a szlovák alternatívát, hanem egyszerűen azt mondja, hogy Marecskó úr köteles szerb iskolába adni a lányát.

A topolyai döntés így nézett ki:

Načelstvo sreza Bačkotopolskog

Pr.Br. 1480/1940.

Na molbu Marečko Josifa iz
Feketića da dete: Mariju uč.III.
razr. osn. škole u Feketiću pohađa
odelenje s mađjarskim nast. jezi-
kom, donosim sledeću :

ODLUKU

G. Marečko Josif iz Feketića
odbija se od svog zahteva na osnovu
§-a 46, a u vezi § 117, t.16 Zak. o
nar. školama, te je dužan da svoje
dete Mariju Marečko uč. III. razr.
osn. škole u Feketiću šalje redovno
u odelenje sa srpskim nast. jezikom.

Protiv ove odluke ima pravo žalbe
na Kr.Bansku upravu Prosv. odelenje
i to u roku od 8 dana putem ovog
zvanja.

OBRAZLOŽENJE :

G. Marečko Josip je po narodnosti
slovak te njegovo dete Marija ne može
da pohađa odelenje u kom se predaje
na jeziku druge narodnosti.

Taksena marka od 30 dinara propisno je poništena na molbi.

O prednjoj odluci se izveštavaju:

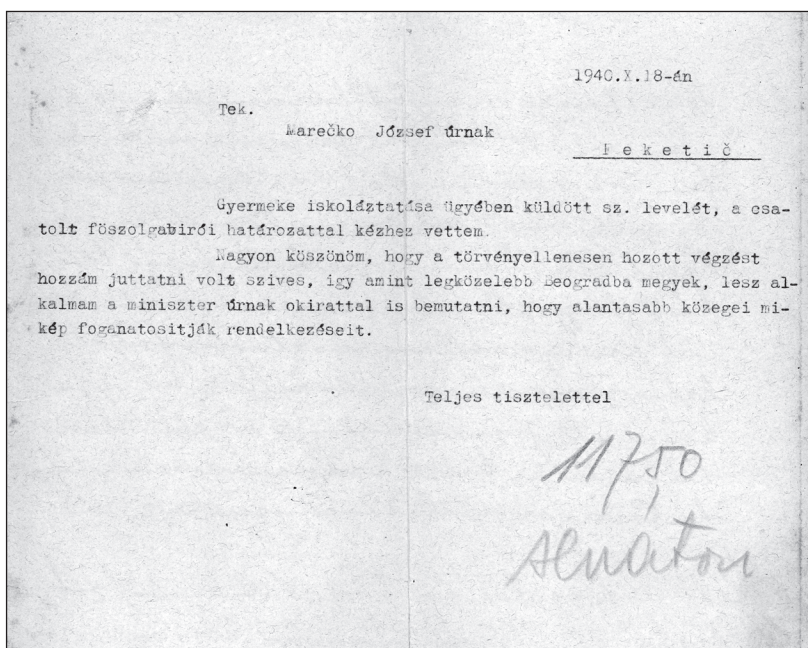
- 1., Marečko Josip u Feketiću
- 2., Upravitelj narodne škole u Feketiću,
- 3., Arhiva ovog zvanja.

Bačka Topola 9- okt. 1940 god.

/M.P./ Sreski načelnik:

Nečitak pētpis s.r.

Ezek után Marecskó József (magyar nyelven) levelet ír a nagyapámnak, és kéri, hogy járjon közbe és tegye lehetővé, hogy a lánya mégis magyar nyelven tanulhasson. Nagyapám 1940. október 18-án válaszol. Ennek a levélnek a másolata megmaradt, és csatolom a szöveghez.

Míg olvasgatom az elfeledett méretű papírokat, és rálátást keresek a történtekre, úgy érzem, mintha árterületen keresztül próbálnék valahogy közelíteni a másik parthoz, az események valamikori színhelyéhez. Segítenek a kövekként kiálló felismerhető és folytatódó problémák, kifejezések, nevek és az azokra rakódó jelzések; ezeken a köveken egyensúlyozva egy kicsit közelíteni tudok a másik oldalhoz. Megállnék a levél címzésénél. A címzett „Marečko József”, a helység neve „Feketič”. Nemigen volt és van család Vajdaságban, melynek nevét több generáción át egy módon írták volna. A „Várady” is volt „Varadi”. Emlékszem, amikor először utaztam tizenhat éves koromban külföldre (Hollandiába), valamilyen úti okmányra kézzel és cirill betűvel írták a nevemet: „Варады”. Vonattal mentem, és az osztrák határnál összeszedték az úti okmányokat, majd egyenként szólították az utasokat. Nem sokan utaztak külföldre akkoriban, akik velem ültek a vonatban, leginkább szlovénok voltak; nekik latin betűs okmányaik voltak. Már jó ideje hangoztak a nevek, de az enyém sehogyan sem került sorra. Hallottam viszont, hogy egy vámos (vagy határőr) többször is kiabálja, hogy „bapagú”. Szerencsére (bár korántsem azonnal) rájöttem, hogy ez Várady lehet, mert a nevemet jelző, kézzel írt cirill betűk mindegyike olvasható latin betűként is, és így lesz a Váradyból „bapagu”. Nevek tekintében (is) állandóan résen kell lenni.

Nagyapám azért ír „Marečko”-t, de Józsefet, mert nem akart más helyett dönteni. A kisebbségi érdekérvényesítés egyik sarkköve a szabad vá-

lasztás. Ha ettől az elvtől elszakadunk, sokkal több esetben módosulnak a dolgok a kárunkra, mint a javunkra. Ezt a megrögződést követve, nagyapám úgy írja a nevet, ahogyan az írta, aki hozzá fordult. A „Feketiç”-et az magyarázza, hogy a borítékokra az irodatisztviselő (a Göttel bácsi) írta a címeket, és úgy, ahogyan az a nagyapám levelén fel volt tüntetve. A posta pedig „Feketiç”-et követelt a borítékon. A hatóság elnevezése tekintetében (mivel az nem kerül a borítékra) nagyapám a hagyományos magyar elnevezést használja, és így „főszolgabírói határozat”-ról beszél (és nem a sresko načelništvo döntéséről). Főszolgabírót említ a levelében Kiskároly János is. Nagyapám esetében az I. világháború előtti magyar elnevezésekre való emlékezés irányította a „sresko načelništvo” magyar megfelelőjének kiválasztását. Ma már nincsenek a köztudatban ilyen iránymutatók. Más módon kell keresnünk (és más módon keressük) a szerb jogi és közigazgatási kifejezések magyar fordítását.

Tovább nézve a Marecskó úrnak írt levelet és annak nyelvét, látok olyan írásmódot vagy kifejezéseket is, melyek nem maradtak a felszínen. A levél jobb oldalán, az iratcsomó száma (11750) alatt ott áll a „senátori” besorolás is. Ezt még követni tudom. Amikor a nagyapám középiskolába járt és jogot tanult, a latin nyelv tekintélye még valóságos és parancsolóbb volt. Tiszteletlennek tűnhetett a „z”-t is hozzátenni – bár akkor is nyilván „szenátor”-t ejtettek. Így megmaradt az „s”. Sok iratban látom, hogy a nagyapám kitartott a „cz” mellett is az egyszerű „c” helyett. Zavaróbb volt számomra a hivatkozás a miniszter úr „alantasabb” közegeire. A mai becsmérő jelentés nem illik a levél szöveggörnyezetébe. Megkérdeztem jogászokat is, nyelvészeket is, és az derült ki, hogy ez is archaizmus, az „alantas közeg”-nek korábban nem volt pejoratív jelzése, egyszerűen azt jelentette, hogy alacsonyabb fokozatú hatóságról van szó. Míg magyarázatot kerestem, előbukkant Vörösmarty *Liszt Ferenchez* című verse is. A vers első két sorában ez áll:

*„Hírhedett zenésze a világnak,
Bárhová juss, mindig hű rokon!”*

Nyilván módosult a „hírhedett” (vagy „hírhedt”) szó jelentéstartalma is. Nyelvészeknek ez természetesen nem újdonság. Számomra, ha nem is logikátlan, de mégis különös feltenni a kérdést, hogy mit is érthetett egyes szavak alatt valaki, akinek a házában nőttem fel, és akivel ugyanazt a nyelvet beszéltük. (Persze, valószínűleg fel kell tenni ilyen kérdéseket ahhoz, hogy valaki jobban megismerje a nagyapját.)

De mi lett Marecskó Máriával? Az iratokban sajnos nem találtam bizonyítékát, hogy sikerült-e végül magyar nyelvű harmadik elemibe iratkoznia. Emlékszem azonban, hogy nagyapám egyszer elmesélte, hogy a

névelemzés hivatalos megszüntetése után is voltak névelemző határozatok, de egy szlovák nevű ember esetében sikerült a dolgot megfordítani, és a gyerek mégis magyar iskolába iratkozott. Nevet – ha jól emlékszem – nem mondott. Nagyon valószínű, hogy Marecskóékról beszélt. Az iratokra ötven évvel a nagyapám halála után akadtam rá. Nem tudom, hogy a dolgoknak egyáltalán utána lehet-e még járni. A mindennapok történelme egy darabig hitelesebben tud fennmaradni, mint a nagy történelem, de képes nyomtalanul el is tűnni. Én most már annál maradnék, hogy Marecskó Máriának sikerült magyar harmadik osztályba iratkoznia Feketicse.

Visszatérve Baksa Mihály sajtóperére, a Marecskó-ügy tükrében világosabb, hogy Dániel Gy. László mit igyekszik ostorozni. Nemcsak egy vélt magyar purizmussal szemben igyekezett magát egy ésszerűbb magyarság szószólójának feltüntetni, hanem egyszersmind annak a csatának is a helyes oldalára állítja magát, melyben az a tét, hogy járhatnak-e magyar iskolába olyan gyerekek, akiknek a neve nem egyértelműen magyar eredetű. A „névelemzés”, „vegyelemzés”, vagy „névvegyelemzés” kifejezések, melyek ismétlődnek Dániel Gy. László írásaiban, jól ismert, és igencsak áldatlan szavak lehettek akkoriban a magyar köztudatban. Felbukkannak Kiskároly János levelében is. Ennek tudatában még valószínűtlenebbnek tűnik, hogy Baksa Árpád (akinek szintén tudnia kellett a Marecskó-típusú esetekről) valóban kiállt volna a névelemzés mellett. Baksa Árpáddal egyébként találkoztam egyetemistakoromban. Belgrádban ingyen biztosított tisztességes lakást elsősorban református magyar egyetemistáknak. A Dobračina utca 33-ban volt a szállás, ahol többször meglátogattam Sepsey István volt gimnáziumi osztálytársamat. Úgy tudom, hogy svájci és német adományokból sikerült ezt Baksa Árpádnak fenntartania. Az egyetemisták az alagsorban laktak, ezért egymás közt játékosan „alvilág”-nak nevezték a Dobračina 33-at. Ma Vojislav Koštunica volt jugoszláv köztársasági elnök és volt szerbiai kormányfő lakik arrafelé.

b) Járhatnak-e zentai lányok szabadkai magyar fiúiskolába?

A névelemzés értelmetlenségét nem nehéz bizonyítani. Vegyes házasságok, költözések, nyelvváltások nemcsak Vajdaságban képezik a mindennapi valóság részét. A név gyakran egy több generációval korábban elhagyott identitás emléke. Vannak olyan nevek is, melyeket eredetileg nem szabadon választottak; vagy pedig szabadon választották évszázadokkal ezelőtt, de a mai hordozója talán nem is ismeri már az eredeti kötődést. A szabály nyilván arra jó, hogy egy megtúrt kisebbség, egy etnikai vagy vallási csoport minél szűkebb területre legyen szorítva. Ez egy gyakran

ismétlődő képlet sok országban. A történelem során a magyarok sem csak áldozatai voltak hasonló hozzáállásoknak.

Elmondanék itt egy névelemzéssel rokonítható történetet. Vékás Lajos jogász kollégámtól és barátomtól hallottam, hogy amikor a Rákosi-korszakban gimnáziumba indult volna, a szüleiben felmerült az a gondolat, hogy a pannonhalmi katolikus gimnáziumba íratják, mert ennek igen jó híre volt, és közel is laktak hozzá. Ezt az akkori hivatalos rendeletek azonban nem engedték, mert Vékás Lajos református. Volt tehát még katolikus iskola, de ennek a szerepkörét igyekeztek minél szűkebb keretek között tartani. Van azonban különbség is a két eset között. Vékás Lajos tényleg református volt, annak is tartotta magát, a névelemzés által kirostált emberek viszont magyarnak tartották magukat.

Nem volt nehéz kritikusan írni a névelemzésről. Azoknak sem, akik ezt bátran és okkal bírálták, azoknak sem, akik mást akartak lejáratni azal, hogy a névelemzés oldalán láttatták őket. Most utólag még egy érvt javasolnék mai távlatból. Tegyük fel, hogy Sárközy volt francia elnök unokája Algériában vagy Belgiumban szeretne francia iskolába járni. Algériában a többségi nyelv az arab, de vannak francia iskolák is. Belgiumban elsősorban flamand és francia iskolák vannak; a német határ mellett vannak német iskolák is. Ha névelemzés alapján dőlné el, ki iratkozhat olyan iskolába, amilyenbe szeretne, a kis Sárközy nem járhatna francia iskolába, mert nem francia, hanem magyar neve van.

Voltak más problémái is a magyar iskoláknak. Sokáig nem volt magyar tanítóképző, majd 1937-ben mégis megalakult, de Belgrádban. Fogytán a magyar tanerő is. Ennek egyik oka az, hogy szerb tannyelvű iskolákba helyeznek (Vajdaságon kívül is) magyar oktatókat – egy másik ok az, hogy több magyar tanár elhagyta az országot. Több levelet és kérvényt találtam az iratokban, melyek ezt a helyzetet tükrözik. Példaként idézném Deák Leó levelét, melyet 1940. február 8-án írt a nagyapámhoz, „Kedves Imre Bátyám!” megszólítással. A levélben leírja, hogy *„éppen most neveztek ki Délszerbiába három tanítót, akik már a magyar tanítóképzőben Belgrádban nyertek képesítést”*. Ír egy konkrét esetről is. A problémát így fogalmazza meg: *„A szabadkai magyar gimnáziumnál Petényi elhalálozása következtében megüresedett a magyar irodalmi tanszék. Ennek pótlása nagyon nehéz s csak a régi képesítésű tanárok valamelyikével pótolhatjuk.”* Úgy tűnt, hogy csak az hozhat megoldást, ha a Vajdaságon kívül elhelyezett oktatók közül hoznak vissza egy magyartanárt. Ehhez pedig miniszteri beavatkozásra volt szükség. Deák Leó így folytatja levelét: *„Csincsák András jelenleg a sabaci gimnáziumnál tanárkodik, bár magyar és latin szakos, azaz éppen olyan képesítéssel rendelkezik, mint amilyenre a szabadkai magyar szakasznál szükség van. [...]*

Miután Beslics olyan készséggel áll rendelkezésünkre, alig hiszem, hogy nebeségbe ütközne Csincsáknak Sabacról Szabadkára helyezése.”

Az iratokban sajnos nincsen nyoma annak, hogyan folytatódott Csincsák András áthelyezésének ügye. Vannak azonban levelek, melyek arról tanúskodnak, hogy egyes áthelyezési kérelmek sikerrel jártak. Ezt bizonyítja egy 1940. szeptember 13-án írt – mai stílusérzékkel mérve talán kissé túlzottan is lelkes – köszönőlevél. Kovács Sztrikó Zoltán szülei írják a nagyapámnak. (Később, az ötvenes–hatvanas években Kovács Sztrikó Zoltán írta a sokáig népszerű *Fizi Karcsi kalandjait*.)

Méltóságos Szenátor Úr!

Engedje meg, hogy sorainkkal fölkereshessük.

Hálás szívvel mondunk össze, szív-
ból jövő" köszönetet Margit kedvünk és Zoltán
fiunk áthelyezése ügyében tett szíves fáradozá-
sáért. Áldja meg a Mindenható minden lé-
pését s számtalan évon át öröke meg mind-
anyjunk öröme.

Hálás megismerés mellett vagyunk
Méltólagosnak

Szabolcs, 1940-IX-13

Legmélyebb tisztelni
Kovács Sztrikó Elek
és neje

Az áthelyezésekkel és más kérelmekkel kapcsolatban igen gyakran merül fel Bešlic neve. Nagyapám, Deák Leó és más kisebbségi vezetők is gyakran fordulnak hozzá. Nikola Bešlic volt az, aki a legtöbbször és a leghatékonyabban segített magyar ügyekben. Lehet, hogy ehhez magyar felesége is hozzájárult. Megérdemelnék, hogy emlékezzünk rájuk. Hogy egy kicsit közelebb hozzam Bešlicéket, idézek egy levélből, melyet Bešlic felesége írt a nagyapámnak. A levél keltezése Perlasz, 1941. június 4., tehát valamivel több mint egy évvel azután íródott, hogy Deák Leó a Dél-Szer-

biába helyezett magyar tanárok ügyében kér segítséget. Közben egy újabb háború indul, változnak az (ideiglenes) győztesek, módosul és bővül a hátrányos megkülönböztetést szenvedők köre.

Azt hiszem, csak azok képesek hitelesen tolmácsolni a magyar szenvedéseket, akik mások szenvedéseit is megértik, és szóvá is teszik. Bešlićné ezek közé tartozott. Levelében azokról a bácskai eseményekről ír, melyek szerinte „legkevésbé sem méltóak az ezeréves magyar kultúrához”. Mondja, hogy sok a bizonytalan kósza hír, de vannak esetek, melyekről közvetlen tudomása is van. Ír egy fiatalembről, aki most „díszmagyar”, bár korábban „*a szerbek alatt katonai referens volt, szorgalmasan kiabálta »dole pakt živio rat¹, hordta a katonasapkát az utolsó percig*”. Most ő a magyar. A változás után „*azonnal sapkát és zászlót cserélt, rájött, hogy az édesapja magyar volt. Hisz ez nagyon szép [...] annak dacára, hogy az édesanyja szerb, s a gyerek nagyon rosszul beszél magyarul [...] felébredt benne a magyar öntudat. De ezzel az öntudattal sehogys fér össze, hogy átjárt Titelre már jóelőre intrikálni, itt meg fenyeget, hogy ő lesz itt a magyar vezér, s összeállított egy »feketelistát«, melyen állítólag 250 név szerepel...*”. Bešlićné ír holttestekről a Tiszában, egy zombori orvos haláláról, egy magyar béresről, akitől most „*a felesége és a fiai, akik igen rendes emberek, úgy félnek mint a tűztől. Az is összeállította már a saját privát feketelistáját*”. A béres feketelistáján első helyen szerepel a volt gazdája, egy szerb orvos, aki „*ezért garantálok, mindig jó, sőt nagyon is jó gazdája volt. [...] Az orvosék tanyáján [...] magyar béresek voltak, saját fülemmel hallottam, hogy a gazdáik velük magyarul beszéltek...*” Bešlićné arról is ír, hogy levelet szeretne küldeni Bartha magyar katonatiszt feleségének, akihez huszonöt éves barátság fűzi. Tájékoztatni akarja a bácskai történetekről és rendeletekről, „*mert elképzelni sem tudom, hogy ezek a rendeletek az ő rendeletei volnának*”. A keserű levél végén az útról, melyen értékzavar és kínos események között járkal, igyekszik letérni egy biztonságos emlékkudvarba. Köszönetet mond a nagyapámnak egy Eötvös-könyvért, amit úgy olvasgat, „*mint ahogy a tokaji bort issza az ember, kortyonként. – Istenem a »Gondolatok« közül milyen sok van, amely ha valóra válhatna, mennyire megváltoztatná a mai csúnya világot...*”.

Most, hogy izgalommal olvasom az iratokat, melyek évtizedekig érintetlenül heverték a közelemben, próbálok (néha sikerrel, néha nem) valamilyen személyes kapcsolódást is felidézni. Nikola Bešlićtyel egyszer

¹ „Le a paktummal, éljen a háború”. Ennek a jelszónak ismertebb formája a „bolje rat nego pakt” („inkább háborút mint paktumot”). Ez azoknak a jelszava volt, akik 1941. március 27-én Belgrádban, a Hitlerrel kötött német–jugoszláv paktum ellen tüntettek.

találkoztam. A szerepem a kisuoka szerepe volt. Nagyapám már nem dolgozott az irodában. Egy folyosó választotta el az ügyvédi irodát az ő szobájától. Ez a folyosó gyakran igen zajos volt, ott váraakoztak az ügyfelek. Nagyapámnak meggyengült a hallása, így ez nem igazán zavarta. A szobájában játszottam, amikor a folyosóról bekopogtak hozzám. Én többször is hallottam a kopogást. Aztán a nagyapám megkérdezte, hogy ki kopog, és a válasz az volt (öblös hangon), hogy Nikola Bešlić. Nagyapám ajtót nyitott, és emlékszem, hogy nagy örömmel üdvözölték egymást. Bešlić velem is kezet fogott. Az maradt meg az emlékezetemben, hogy hatalmas keze volt (ehhez a benyomáshoz persze hozzájárulhattak az akkori – iskoláskor előtti – arányok és perspektívák).

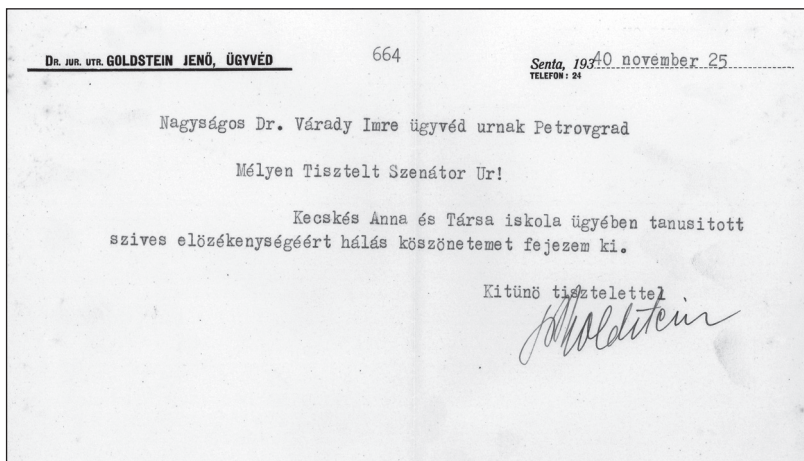
Most rátérnék az alcímben jelzett zentai lányok történetére. Ismét 1940-ben vagyunk, ismét arról van szó, hogy ki járhat olyan iskolába, ahova szeretne, a hatóság merevsége van újra előtérben, de ezúttal nem a névelemzés a probléma. 1940. szeptember 2-án Goldstein Jenő szabadkai ügyvéd levelet ír a nagyapámnak. A géppel írt levélre ceruzával rá van jegyezve, hogy 1940. szeptember 4-én meg is érkezett. Goldstein Jenő ezzel kezdi a levelét: *„Kecskés Anna, Úri Edit és Bartók Ilonka zentai leányok, akik a múlt tanév végén sikeresen tették le a magánvizsgát a szabadkai fiúgimnázium magyar osztályain, be szeretnének iratkozni a folyó tanévben mint rendes tanulók [a „rendes tanulók” ceruzával aláhúzva – valószínűleg a nagyapám húzta alá], ugyanazon gimnázium magyar oktatási nyelvű 5., illetve 6. osztályába. A minisztérium azonban elutasította eziránti egyéni kérésüket.”*

Goldstein Jenő azzal folytatja, hogy csak a szabadkai fiúgimnáziumban vannak magyar nyelvű felső osztályok, a női (szerb) gimnáziumban pedig más tárgyakat adnak elő, mint amiből a lányok eddig készültek és magánvizsgát tettek. Hozzáteszi, hogy *„[a] fiú gimnázium jellege nem fog attól megváltozni, ha 3 lánynak megengedik, hogy odajárjon”.*

Nagyapám azt válaszolja, hogy Deák Leóval együtt többször is próbálkoztak a minisztériumban, közbenjárt Lengyel Ferenc is, aki akkor Belgrádban volt ügyvéd, de a helyzetet megnehezíti, hogy Szabadkáról negatív vélemény érkezett. Végül leírja, hogy *„[a] jövő héten negyedézen is lemegyek Belgrádba, s ebben is újból eljárak”.* Hozzáteszi, hogy Lengyel Ferenc közvetlenül értesíti majd az érdekelteket.

Lengyel Ferencsel Floridában ismerkedtem meg a kilencvenes években. A címét az apámtól kaptam. Atlantában tanítottam, és onnan utaztam le hozzám, hogy meglátogassam. Ez autóval öt-hat órányi út volt. A feleségével fogadott, és a családomról érdeklődött. Aztán arról mesélt, hogy hogyan került Amerikába, majd elmondta, hogy a közelükbe (tőlük néhány kilométernyire) költözött egy nagyon tehetséges vajdasági teniszszőnő, akit

Szeles Mónikának hívnak. Elmondtam, hogy Szeles Mónika a faimnak volt az iskolatársa az újvidéki Sonja Marinković iskolában. Ha korábban fogok hozzá, hogy az iratokból történeteket állítok össze, persze megkérdeztem volna Lengyel Ferencet, hogy mi történt a zentai lányok ügyében, miről értesítette 1940 őszén az érdekelteket. Most csak Goldstein Jenő 1940. november 30-án írt levele nyújt valami eligazítást. A levél rövid, csatolom a szöveghez:

Többször is elolvastam az egyetlen mondatot, próbálom megfejteni, hogy vajon sikeres közbenjárást vagy csak fáradozást nevezhetett-e Goldstein Jenő „szíves előzékenység”-nek, amiért hálás köszönetét fejezi ki. Úgy érzem, mintha valami jó hír lüktetne a mondat mögött, de biztos benne nem lehetek. Nem tehetek mást, mint hogy az olvasóra bízom.

A zentai lányok esete szélesebb problémát jelez. Vannak idők, amikor minden átjárás gyanús. Idéznék egy sürgönyt az iratokból, melyet a nagyapám ír Deák Leónak. Ebben örömmel közli, hogy sikerült a miniszternél (valószínűleg Bešlićnél) kieszközölnie, hogy zombori diákok átiratkozhatnak Becskerekre, függetlenül attól, hogy milyen vallásúak (!). A sürgöny másolatán nincsen dátum, minden valószínűség szerint a harmincas évek második felében íródott. A kifejezésmód a sürgöny megkötéseire igazodik. Nagyapám takarékoskodik a szavakkal (és a szavakként számított postaköltséggel is). Itt megjegyezném, hogy mit mondott egyszer a sürgönyökről és nyelvekről Alan McConnell ír barátom, aki Újvidéken tanított angolt a Bölcsészettudományi Karon. Alan a Telepen lakott, és megtanult magyarul és szerbül is. Egyszer azzal a kijelentéssel lepett meg, hogy a világon a magyar nyelv a legmegfelelőbb sürgönyírásra. Emlékszem egy példájára is: „megvárhatnátok”, ez magyarul egy szó. Angolul öt szóért

(you could wait for me) kellene fizetni annak, aki tolakodás nélkül feltételes módon szeretné jelezni, hogy megvárhatná valaki – mondjuk az állomáson. Szerbül már hat szóra lenne szükség egy helyett (mogli bi ste da me sačekate). Alan leginkább egy londoni kiadóval váltott sürgönyt – ezeket azonban mégsem magyarul írta.

Nagyapám sürgönyében ez állt:

„*Deák Leó ügyvéd*

Sombor

Örömmel közlöm miniszteri kijelentést hogy zombori gimnasium összes tanulói vallás különbség nélkül becskerekai gimnasiumba felvehetők lesznek. Mielőbbi személyes jelentkezés kívánatos

Várady Imre”

Ha szűkre akarják vonni azoknak a körét, akiknek a magyarsága számít, akkor miniszteri engedély kell minden kilépéshez a nevek, nemek, vagy felekezetek köré vont kényszer-sátorból, és ár ellen történik minden elmozdulás (mondjuk Šabacról Szabadkára).

c) Vagyunk?

Ezt az alcímet egy óbecsei önképzőkori lap címe ihlette. A lapnak két száma jelent meg, 1939. április 9-én és április 23-án. Utána betiltották. 1939 májusában az önképzőkör több tagját két évre kitiltották az iskolából, az önképzőkör szervezőjét ötnapi rendőrségi fogságra és 1500 dinár pénzbírságra ítélték. Azzal a légkörrel kapcsolatban, mely a *Vagyunk* megbüntetéséhez vezetett, lejegyeznék még egy-két esetet, melyek papírjait ugyanabban az iratcsomóban találtam.

A harmincas évek kemény próbatételét jelentették a magyar kisebbségi közösségnek Szerbiában. Be lettek tiltva a kultúregyesületek (ez a betiltás többévi kitartó próbálkozás után feloldódott). Bevezetik a névelemzést, és számos más módon is nehezítik a magyar iskolák fennmaradását. Vannak olyan tiltások is, melyeknek a logikáját valóban nehéz követni. Idéznék egy levelet, melyet 1932. november 4-én küld a *Napló* szerkesztősége dr. Hesslein József úrnak Nagybecskerekre. Feltételezem, hogy Hesslein József adhatta a levelet a nagyapámnak, így került az iratok közé. A levél így szól: „*A magyar–szerb kulturközeledésről írott cikket a cenzúra nem engedélyezte. Kérem, közölje ezt dr. Várady, Raics és a többi urakkal és szívesskedjék nekik megmondani, hogy nagyon szívesen leadtuk volna.*” (Az említett „Raics” feltehetően Toša Rajić, akinek szerepe volt a szerb közéletben.)

A következő sorokban még három esetet szeretnék az iratokból visszaidézni; mindhárom kötődik – így vagy úgy – a „ki a magyar” kérdéshez és a „vagyunk” alcímhez is.

Vagyonhalmozás

Az, hogy ki a magyar, fontossá válik ingatlanszerzés esetén is, bár ezen a ponton a névelemzés más csapáson halad. Az iskolák esetében igen szűken értelmezik, hogy ki a magyar, és így többen lesznek eltöltve attól a lehetőségtől, hogy magyar iskolába adják a gyermeküket. A „vagyonhalmozás” esetében viszont az ingatlanszerzés tiltása fűződik ahhoz a megállapításhoz, hogy valaki magyar; itt azt látjuk, hogy igen szélesen értelmezik, hogy ki a magyar – és következésképpen ismét tágul a kizártak száma. Nem tudom, világos-e ez így, próbáltam, de nem sikerült egyszerűbben leírni. Remélem, hogy érthetővé válik, ha lejegyzem a következő esetet.

1940. június 4-én levelet ír a nagyapámnak Nojcsek Géza Szabadkáról, és kéri, hogy mint szenátor segítsen a fiának. A fiú fogorvos, nőszülés előtt áll, a neve szintén Nojcsek Géza (a hivatalos iratokban valószínűleg Nojček). Az após Szvoboda Antal bajmoki malomtulajdonos, aki hozományként a lányára akar íratni „Suboticán a beltéren” egy házat. Akarná, de nem engedélyezik. Előbb a szabadkai illetékes bizottság utasítja el, majd a fellebbezés nyomán Újvidéken is elutasító végzés születik, azzal az indoklással, hogy „vagyonhalmozás esete forog fenn”. A döntés egy jogszabályon alapult, mely szerint egyes kisebbségek (elsősorban magyarok és németek) csak szigorú korlátok között szerezhettek ingatlanokat. Nojcsek Géza leírja, hogy a lány nevén „semminemű ingatlan nincs”, tehát nem lehet szó vagyonhalmozásról. A levélben ott áll a következő mondat is: *„Az elutasítás annál is inkább meglepő, mert a vevő Szvoboda Antal bizonyítottan szláv eredetű és megbízhatóságához sem férhet semmi kétség, hiszen a »Szent Száva« rend 4. és 5-dik osztálya keresztjének tulajdonosa.”*

Nojcsek Géza „Szvoboda Antal”-t ír, lehet, hogy az após az „Anton Svoboda” változatot használta. Nem tudom, beírta-e az ingatlanvásárlási kérelmébe, hogy a Szent Száva-rend keresztjének a tulajdonosa. Talán tudtak is erről a hatóságok, nyilván azt is tudniuk kellett, hogy a lány nevén nincs más ingatlan – de azt is tudhatták, hogy a lány egy magyar fogorvoshoz megy férjhez, akinek vagyona lehetett. Így a Nojcsek–Szvoboda-frigy nyomán mégis magyar vagyon halmozódna. (Érdekes lenne tudni, hogy mi lett volna a hatóság álláspontja, ha Marecskóék vásároltak volna Feketicsen ingatlant.)

Nagyapám válaszát a levél hátlapján látom kézzel írva. A válasz keltezése 1940. VI. 8., a megszólítás „Kedves Barátom” (nyilván korábbról ismerhették egymást az idősebb Nojcsek Gézával). A válaszból valamilyeni fény derül magára a tiltó rendelkezésre is. Nagyapám többek között ezt írja: *„...amikor legutóbb Beogradban jártam s újból felhívtam a miniszter*

úr figyelmét erre a magyar és német kisebbséget rendkívül bántó rendeletre, azt a választ nyertem, hogy bár a rendelet teljes visszavonását a katonai hatóság nem engedi, mégis sikerült némi enyhítést kiverekedni. Azt is közölte velem, hogy ezen enyhítés két bizalmas rendeletben éspedig Pov. 28/4.I.1940 és Pov. 35b/22.II.1940 számok alatt küldetett le Újvidékre a tábla elnökéhez azzal, hogy ezeknek megfelelő utasításokat küldjön a járásbíróság vezetőihez, illetve a kérdésekkel foglalkozó komissziókhoz.”

(Érdekes lenne valamivel többet tudni azokról a tisztviselőkről, akik nem a diszkriminációt, hanem a diszkrimináció mérséklését titkosították. Ma, amikor szinte minden ország az antidiszkrimináció zászlaját lengeti, a diszkrimináció választ bizalmas utakat. A világháború küszöbén úgy látszik, a mérsékletnek kellett bizalmas mellékutakat választani.)

Nagyapám levele azzal a tanáccsal végződik, hogy Nojcssek Géza próbálja meg ismerősei révén megtudni, hogy megérkeztek-e Szabadkára az enyhítést célzó bizalmas rendeletek, és adják be újra az ingatlanvásárlási kérvényt, mert a törvénynek ezen a ponton nincsenek korlátozó rendelkezései. *„Ilyen átírási kérvény, ha az előző elutasított is, többször is beadható.”*

A Nojcssek „vagyonhalmozási” ügyel kapcsolatban nincsenek más papírok az iratok között. A további lépéseket már feltehetően a nagyapám bevonása nélkül tették. Közben én is megtanultam: az, hogy vagyunk, folytonos újrapróbálkozásokon múlik.

Egy jegyző, aki diktátor

A harmincas években és a háború küszöbén valóban voltak szabályok, eljárások, döntések, melyek minden normális mércével mérve kisebbségellenesnek és méltánytalannak minősíthetők. Ez sok elkeseredést is szült. Miután az igazunk és valós sérelmeink már többször igazolást nyertek, a méltatlankodás néha fogódzók nélkül is újraalakul. A panasz iránya helyettesíti az igazolást. Csatolnék itt a szöveghez még egy levelet, mely 1940 júniusában íródott. A levelet Nemes Pál bogojevói szabómester küldte a nagyapámnak:

Dr. Váradi Imre szenátor úrnak!

Több ismerősöm kérésére, egy kérelemmel fordulok,
mint a jugoszláviai magyarság, hivatalos levelezésére.
Van egy jegyzőnk, Tomić Milorad, aki azonban kíváncsi,
hogy erőszakos diktátor, semmi esetre sem lehet
ráfogni, hogy segély „népünk javát akarja.”
Kérésünk, csak az volna, hogy süveskedne
szenátor úr felvilágosítást adni, mi módon tudnánk
őt bogojevéről eltávolítani?! Bővebben majd más alkalommal.
Süves válaszát várva maradok tisztelettel;
továbbra is kész híve;
Bogojevő 1940. VII/3-án.

Nemes Pál
NEMES PÁL
KROJAC – SZABÓ MESTER
BOGOJEVO.

Válaszbélyeg mellékelve; kérem ajánlottan.

Nagyapám visszafogottan felel 1940. június 6-án. Leírja, hogy joguk van „...a törvénytelenések által jogaikban sérelmet szenvedett állampolgároknak panaszt tenni az illető tisztviselő ellen a felettes hatóságoknál. De ez a panasz út, csakis az esetre ajánlatos ha a tisztviselő komoly törvényellenes cselekedeteket követett el, és ha ezt bizonyítani is tudják”. A nagyapám figyelmeztet is, hogy ha nincs bizonyíték, „rágalmazóknak minősíthetik a panasztevőket, ami azután büntetést is vonhat maga után”.

Folytatásnak nincs nyoma az iratok között. Igen valószínű, hogy nem is volt folytatás. Találgatom, hogy Nemes Pál segítséget látott-e nagyapám válaszában. Lehet, hogy igen, de nem biztos. Akik panaszkodnak és segítséget kérnek, néha inkább együttérzést várnak, mint szembesülést a konkrét problémamegoldással és annak nehézségeivel.

Trágár kifejezések – magunk között

Több levelet és hivatalos iratot tettem félre, amikor a *Ki a magyar* szöveget kezdtem tervezni és összeállítani. Mielőtt a *Vagyunk* önképző-köri lap sorsára térnék, idecsatolok fénymásolatban még egy levelet, mely bizonyítja, hogy kritikus időkben magunk is képesek vagyunk problémákat csíholni, ha azok netán fogyóban lennének. A levél valamivel korábbi keltezésű mint a fent említett levelek. Székely Miklós 1933. november 23-án írja a nagyapámhoz mint a nagybecskereki Magyar Kultúregyesület elnökéhez:

Ez is része volt és maradt a kisebbségi (és nem csak kisebbségi) való-
ságnak. Ilyenek is vagyunk.

Nagyságos

Dr. V á r a d y I m r e ú r n a k
a M. K. E. elnöke,

Vel. Bečkerek.

Folyó hó 22.-én este a hivatalos óráim után bemen-
tem az egyesület helyiségébe a feleségemmel, hogy egy rövid ideig szórakoz-
zam. Román István és Arend urakkal kártyáztam, midőn a gibicek között meg-
jelent Varnyu Tivadar, aki a kellemetlen viselkedésével és trágar kifejezé-
seivel kényszerített a helyiséget a feleségemmel azonnal elhagyni.

Nagyon kérem a mélyen tisztelt elnök urat odahatni,
hogy fentnevezett a jövőben ezen nem a közművelődési egyesületbe való visel-
kedésével másokat ne kényszerítsen arra, hogy a látogatók sorából kimarad-
jon, mert én ezek után nem csak hogy nem fogok többé odamenni, hanem kényta-
len leszek a feleségemmel együtt az egyesület tagjainak sorából kilépni.

Kérem a fentiek szives tudomásulvételét és maradtam

Vel. Bečkerek, 1933. november 23.

teljes tisztelettel
Székely Miklos

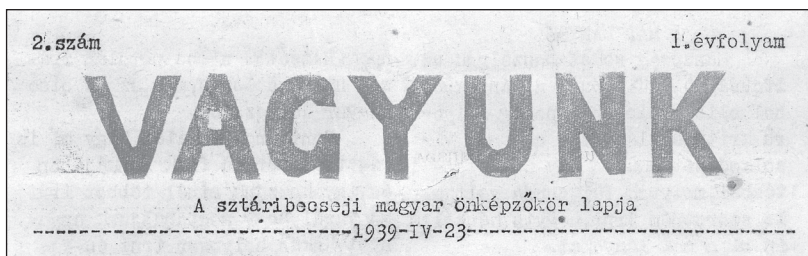
Székely Miklos, Vel. Bečkerek,
Nikole Tesle ul. 37.

És a Vagyunk

A *Vagyunk* története is a világháború küszöbén alakul. Az iratokban ott van az óbecsei önképzőkör lapjának két száma (az első szám 1939. áp-
rilis 9-én jelent meg négy oldalon, a másik pedig 1939. április 23-án hat
oldalon), továbbá egy levél a miniszterhez (feltehetően az oktatásért fele-
lős miniszterhez), melynek dátuma 1939. május 4., majd az óbecsei „járasi
előljáráóság [főszolgabíróóság] rendőri büntetőbíróóságként hozott döntése”,
melynek keltezése 1939. május 13. Ott van még egy dátum nélküli szerb
nyelven leírt „tényállás” három gépelt oldalon; a szövegből az tűnik ki,
hogy ezt a lap diák-szerkesztői írták.

A lappal kezdeném. A megmaradt első szám címloldalán kissé elmo-
sódnak a betűk, ezért a második szám címloldalának a felső részét köz-
löm. Sokszorosított, litografált újság volt. Az iratokból az is kiderül, hogy

magát a címet egy Szabó Zoltán nevű diák pecséttel készítette, a pecsétet pedig úgy alkotta, hogy egy bicikligumiból levágott egy darabot.

A többi iratból a következő történet rajzolódik ki. 1939-ben Óbecse magyar többségű város, de nincs magyar gimnáziuma. 1939. április 2-án a szerb nyelvű reál-gimnázium magyar diákjai Draskóczy Ede ügyvéd lakásán találkoztak (a tényállásban az is ott van, hogy ez a nap virágvasárnap volt, és 13.30-kor jöttek össze). A diákok között volt Draskóczy ügyvéd fia is. Így egy önképzőkör alakult. Draskóczy előadást tartott magyar irodalomról, a diákok irodalmi próbálkozásait olvasták fel, és ezekről beszélgettek. Az önképzőkörön felolvasott munkákból megjelentették a *Vagyunk* első számát április 9-én.

A diákok által megfogalmazott „*a Vagyunk kiadásával kapcsolatos tényállás*” (Činjenično stanje u stvarni izdavanja lista „Vagyunk”) feltételezhetően valamilyen iskolai vagy városi hatósághoz lett beadva. Azon a példányon, mely az iratokban megmaradt, több javítás van, géppel is, kézzel is, feltételezem, hogy egy tisztázott példány lett később továbbítva. A „tényállás” előadja az eseményeket, és védekezik. Érdekes követni, hogy mivel szemben védekezik. A vádak nincsenek ugyan megnevezve, de felsejlenek az ellenérvek mögül. A diákok magyarázzák a címet. Elmondják, hogy ez Descartes „cogito ergo sum” mondásából ered, és hozzáteszik, hogy 1928-ban a szabadkai *Napló* kiadott egy évkönyvet *Vagyunk* címmel, sőt felkiáltójellel is, de ezt a cenzúra engedélyezte, tehát ez egy olyan cím, melyet a jugoszláv hatóságok már ellenőriztek. Ebből a levezetésből (melynek a megfogalmazásában minden valószínűség szerint Draskóczy ügyvéd is segédkezett) kiderül, hogy gyanút kelthetett a cím. Lehet, hogy valami „csakazértis”, talán irredentizmusra utaló dacosságot éreztek mögötte, lehet, hogy valami mást. A tényállás megfogalmazói ezután magyarázzák az „önképzőkör” szót is, és elmondják, hogy „különösebb szándék és előzetes megbeszélés nélkül” választották ezt az elnevezést. Nyilván itt is valamilyen gyanúval kellett szembesülni. A „tényállás”-ban az is le van írva, hogy feszült viszony alakult ki az iskolában a szerb és a magyar diákok között, Draskóczy Ede házán kövel beverték az ablakokat.

Karabaš iskolaigazgató behívatta az önképzőkörön részt vevő diákokat. Valamennyiüket kihallgatták. Óbecsei méretekben ez nagy eset volt. Április 29-én Draskóczy Ede fiát (akit szintén Edének hívtak), Pásthly Ferencet és Danis Lászlót két évre kizárták az iskolából, a középiskolákról szóló törvény 43(2) szakaszára hivatkozva. Ezen a ponton ismét találkozunk a történetek. Amint ezt Mák Ferenc megírja *Draskóczy Ede története* címmel (az írás bevezető tanulmánya az ifjabbik Draskóczy Ede *Bizonyítás egyszerű utakon* című, 2012-ben megjelent könyvének), a kizárásokról csak a nagybecskereki *Híradó* számolt be. Pontosabban, igyekezett beszámolni, el is készült egy tudósítás *Kizártak három tanulót a sztáribecseji gimnáziumból* címen, 1939. május 3-án kellett volna megjelennie, de a cenzúra nem engedélyezte. A tiltás az utolsó pillanatban akadályozta meg a megjelenést. A kefelevonat már elkészült, és megmaradt. E kizárások felülvizsgálatát kérte a minisztertől Draskóczy Ede 1939. május 4-i beadványában.

A májusban hozott hatósági döntésben kimondták, hogy a „rendőri büntetőbíróóság” dr. Draskóczy Eduárd negyvenhét éves, evangélikus vallású, nős, katonai szolgálatot teljesített óbecsei ügyvédet öt nap rendőrségi őrizet-re és 1500 dinár pénzbírságra ítélte. Az ítélet támpontja az egyesületekről és gyülekezetekről szóló törvény megsértése. A döntés szerint Draskóczy Ede házában az Állami Gimnázium néhány diákja részvételével összejöveteleket tartott az illetékes hatóságok tudta és jóváhagyása nélkül. Az indoklásban olvasható, hogy Draskóczy Ede nem tagadta, hogy sor került az összejövetelekre, de azt állította, hogy valójában nem alakult egyesület, még kevésbé egy törvénytelen program szerint működő egyesület. Draskóczy kijelentette (a döntés szerint „bevallotta”), hogy az összejövetelek célja a magyar költészettel és irodalommal való megismerkedés volt, de hozzátette, hogy az összejöveteleknek nem volt semmilyen szabályzata, nem voltak megválasztott tisztségviselők sem. A hatóság tanúként hallgatta ki a diákokat is. E tanúvallomások alapján megállapította, hogy: *„Az elítélt irodájában minden vasárnap fél kettőkor gyülekeztek az itteni állami gimnázium diákjai, ezeken az összejöveteleken előadásokat tartottak az irodalomról, egyes diákok beszámolókat olvastak fel, ezekről vita folyt, döntés született arról, hogy megindítsák a Vagyunk lapot, és mindez az illetékes hatóságok tudta és jóváhagyása nélkül történt.”* A „rendőrségi büntetőbíróóság” szerint az elítélt ezzel megsértette az egyesületekről és gyülekezetekről szóló törvény 2., 3. és 7. szakaszait.

Úgy tudom, az ifjabb Draskóczy Ede kizárása után Újvidéken fejezte be gimnáziumi tanulmányait. Ma Makón él, kilencvenkét éves. Az apja sorsáról ezt látom a nagyapám naplójában (a bejegyzés dátuma 1945. április 14.): *„Délután felkeresett Kálmánné Engel Maca, aki családjával a Bácskából most végleg visszaköltözött, mondja hogy: dr. Draskóczy Ede óbecsei ügyvéd,*

jugoszláv kisebbségi időnkben művelt szellemű vajdasági író és költő Bpsten bombatalálat áldozata lett. Derék, jellemes, jó magyar fiú; végtelenül fájdalom tragikus sorsát.”

Hozzátenném még, hogy figyelmesen elolvastam a *Vagyunk* mindkét számát (összesen csak tíz oldal). Keresek valami támpontot, mely magyarázná a „rendőri büntetőbíróság álláspontját”, de nem találok. Az első szám első írásának szerzője D. E. (Draskóczy Ede – a diák). Ebben van ez a mondat: „Mikor más alkalom nincs rá, módot nyújtottunk a magyar ifúságnak, hogy megismerje íróinkat és költőinket, hogy megismerje a magyar irodalmat.” A „mikor más alkalom nincs rá” természetesen azt jelzi, hogy nincsen kielégítő módon megoldva a magyar iskoláztatás, de ez egyrészt igaz (hisz Óbecsén nincs magyar gimnázium), másrészt nem minősíthető lázító mondatnak. Mindkét számban van egy-egy írás Petőfiről. Vannak versek, keresztretjtvény, egy írás *A mai lányok* címmel, egy amerikai filmről szóló írás fordítása, egy nyelvművelő írás. Van egy írás, melynek a zárómondata „Hajrá előre!” – az írás címe: *Sportoljunk!* A második számban egy vers szerzője Danis László (egyike a három kitiltott diáknak). A vers így szól:

AKTUÁLIS STRÓFÁK

Olvasd a *Vagyunk*-ot
ezt a szép ujságot,
bátran képviseli
a magyar diákok!

Novess minden viccen,
mert ez a te dolgod;
érezz minden percben
derus vidámságot.

Politikai cáfolat
nem lesz minden számban,
pedig ez a legszebb
az egész ujságban.

Lesz helyette más majd
régí vers, vagy nota,
egy-két nehéz rejtvény
vagy egyéb kis moka.

Ez az én versom is
csak aktuális strofa,
igaz még nem, egyéb
mint egyszerü kis próba.

Danis L.

Tovább kutatva és keresve valami magyarázatát a hatóság hozzáállásának, megakad a szemem a vers harmadik szakaszán, mely „politikai cáfolat”-ról beszél. A második számban nincs „politikai cáfolat”, az elsőben van. Ez így szól: *„POLITIKAI CÁFOLAT. Sz. Zoltánt, lapunk főmunkatársát állítólag M. Z. kisasszonnyal látták együtt a vásárban. Lapunk hivatalosan és legerélyesebben cáfolja a valónak még távolról sem látszó hírt.”* (Sz. Zoltán feltehetően az a Szabó Zoltán, aki bicikligumit használt pecsétkészítésre.)

Voltak és maradtak felajzott korszakok, amikor minden szimbólummá válik, és a tényleges értékek (vagy konfliktusok) egybemosódnak mindennel, ami ezen értékekre (vagy konfliktusokra) emlékeztet. Ez nem csak Óbecsén és nem csak Szerbiában van így – és nem csak 1939-ben.

Visszatérve a nevek kérdésére, egy héttel ezelőtt egy becskereki iskola-társam mesélte, hogy miután csatlakozott a facebook-hoz, több elfelejtett diáktársa is jelentkezett. Többek között egy Ödön nevű is, aki már évtizedek óta Ausztráliában él. Jugoszláv útlevelemmel ment ki, és akkoriban nem sikerült elérnie, hogy az útlevelebe magyarul írják a keresztnévét. Mivel a szerbben nincsen „ö” betű, és nem akarták használni egy kisebbség betűit, Eden lett. Azt gondolta, hogy a „szabad világban” ez majd könnyen orvosolható lesz. Feltételezése nem nyert bizonyítást. Közben az új nyelvi környezetben, az első „Ö” helyére tuszokolt „E” most a kiejtésben „Í”-t eredményezett: Íden. Ödön abbahagyta a próbálkozásokat. Ebben az is közrejátszott, hogy jobban megismerkedve az angollal – és felfigyelve az új ismerősök megjegyzéseire – rájött, hogy angolul az Eden igen előnyösen hangzik. Ez magyarul éden. Így – bár kerülő úton – de talán valahogy mégis a paradicsomba jutunk...